

Anonym vitneførsel i straffesaker

Av Stine Marie Eliassen

*Liten masteroppgave i rettsvitenskap
ved Universitetet i Tromsø
Det juridiske fakultet
Høsten 2008*

Innholdsfortegnelse

<u>1. Innledning</u>	5
1.1 Tema og problemstilling	5
1.2 Rettskildebildet	7
1.3 Begreper i oppgaven	9
1.4 Avgrensning og videre fremstilling	11
<u>2. Hovedregler for vitneførselen</u>	12
2.1 Vitneførsel under etterforskning	12
2.2 Vitneførsel under hovedforhandling og rettslig avhør under etterforskning	12
2.3 Vitneførsel under full identitet	13
<u>3. Hvorfor har vi innført regler om anonym vitneførsel i Norge, og finnes det betenkeligheter med dette?</u>	16
3.1 Anonym vitneførsel er unntaket fra hovedregelen	16
3.2 Samfunnsmessig begrunnelse for anonym vitneførsel	17
3.3 Rettslig begrunnelse for anonym vitneførsel	18
3.3.1 Generelt	18
3.3.2 Lovens formål	19
3.3.2.1 Hensynet til vitnebeskyttelse for tilfældighetsvitner og politikilder	19
3.3.2.2 Hensynet til gjenbruk av politietterforskere	20

3.4 Konsekvenser for siktedes rettssikkerhet – gjennomgang av grunnleggende saksbehandlingsprinsipper	21
3.4.1 Prinsippet om forsvarlig saksbehandling – ”rettferdig rettergang”	21
3.4.2 Prinsippet om rettens ansvar for sakens opplysning	22
3.4.3 Prinsippet om likestilling mellom partene	25
3.4.4 Kontradiksjonsprinsippet	26
3.4.5 Bevisumiddelbarhetsprinsippet og muntlighetsprinsippet	30
3.4.6 Prinsippet om fri bevisførsel og fri bevisvurdering	33
3.4.7 Partsoffentlighetsprinsippet	33
3.4.8 Offentlighetsprinsippet	34
3.4.9 Oppsummering og de lege ferenda-betraktninger	37
<u>4. Vilkår i § 130a for anonym vitneførsel under domstolbehandling av straffesaker</u>	39
4.1 Generelt om vilkårene i § 130a	39
4.2 Sakstyper	40
4.3 Nødvendighetsvilkåret og farevilkåret	41
4.3.1 Farevilkåret for tilfeldigheitsvitner	42
4.3.2 Farevilkåret for politiets tjenestemenn	44
4.4 Betenkeligheter for siktedes forsvar	45
4.5 Aktørenes taushetsplikt	46
4.6 Mulige anonymiseringstiltak	47
<u>5. Vilkår i § 234a for anonym vitneførsel under etterforskning av straffesaker</u>	49
5.1 Generelt om vilkårene i § 234a	49
5.2 Beskyttelse av informanter, kilder og andre vitner	50

6. Forholdet til praksis fra Den europeiske menneskerettsdomstol	51
6.1 Gjennomgang av dommer fra EMD	51
6.2 Oppsummering	54
7. Avsluttende merknader	55
7.1 Anonym vitneførsel i praksis	55
7.2 De lege ferenda-betraktninger	55
8. Litteraturliste	58
8.1 Lover	58
8.2 Dansk lov	58
8.3 Konvensjoner	58
8.4 Forarbeider	59
8.5 Forskrifter	59
8.6 Høyesterettspraksis	60
8.7 Rettspraksis fra Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD)	60
8.8 Bøker	61
8.9 Rekommandasjoner	62
8.10 Artikler	62
8.11 Nettartikler	62
8.12 Spesialoppgave	62

1. Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Kriminalitetsbildet i dagens Norge er i større grad enn tidligere preget av alvorlig og grov kriminalitet slik som drap, legemsbeskadigelse og narkotikaovertridelser. Omfanget av organisert kriminalitet har tiltatt, og mye av skylden må gis internasjonaliseringen i samfunnet. Samarbeidet mellom MC-klubbene i Norden er tett og narkotika fraktes lettere enn tidligere inn i landet. I tillegg er ungdomsgjengenes oppstandelse en skyggeside ved vårt flerkulturelle samfunn. Det som kjennetegner organisert kriminalitet er blant annet at det foreligger en hierarkisk organisering, der virksomheten beskyttes med voldsutøvelse og trusler både innad og utad. Organisasjonene har det man kaller en hard indre justis.¹

Man ser en økning av tilfeller der profesjonelle kriminelle ved bruk av vold og trusler om represalier truer vitner i straffesaker til å forholde seg tause og ikke vitne til ugunst for siktede.² Det er en borgerplikt å vitne i straffesaker slik at lovbrøtterne stilles til ansvar for sine handlinger. Derfor utgjør det en trussel mot rettsstaten at kriminelle truer vitner til taushet. I tillegg er det problematisk for et lite land som Norge, at politiets tjenestemenn som driver skjult etterforskning for å avdekke grov og alvorlig kriminalitet, ikke kan brukes i senere oppdrag fordi identiteten blir gjenkjent under vitneforklaringer for retten.

Som en konsekvens av disse problemene ble det ved lov 28. juli 2000 nr. 73 gitt anledning til å benytte seg av anonyme vitner under etterforskningen av straffesaken, under rettslig avhør under etterforskningen, samt under hovedforhandlingen, jf straffeprosessloven³ (strpl.) §§ 130a og 234a. Bestemmelsen trådte i kraft 1. august 2001. Man innskrenket også blant annet siktedes adgang til innsyn i saksdokumenter slik at anonyme vitners identitet ikke skal bli kjent for siktede og offentligheten for øvrig.

---

¹ NOU 1997:15 punkt 3.1.3.1 Organisert kriminalitet

² NOU 1997:15 pkt 3.2.2 Trusler og vold, og Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 7 og 14

³ Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven). Videre i oppgaven er hjemmelen i straffeprosessloven dersom ikke annet er oppgitt.

Norge var det eneste nordiske landet som tillot å anvende anonymitet i så stor grad at siktede ikke vet hvem vitnet er, og skepsisen blant advokater og jurister var stor. I dag er det også tillatt med anonym vitneførsel i Danmark.⁴ Satt på spissen kan man si at siktede som følge av anonym vitneførsel må gi avkall på mange rettssikkerhetsgarantier i behandlingen av straffesaken. Mange mente derfor at betenkelighetene med å tillate anonym vitneførsel for politiet og domstolene var større enn behovet for å beskytte vitnene i saken.

Formålet med oppgaven er å gi en framstilling av det samfunnsmessige og rettslige behovet for å tillate bruk av anonyme vitner, samt gi innblikk i rettslige konsekvenser som oppstår ved å tillate at vitner forklarer seg anonymt. I tillegg vil vilkårene for anonym vitneførsel bli gjennomgått, og forholdet til EMK art. 6 blir belyst. Som vi skal se senere i oppgaven har lovgiver på bakgrunn av de rettslige betenkelighetene med å tillate anonym vitneførsel, gjort anvendelsesområdet svært snevert.

Selv om reglene er innført kan man foreta en interesseavveining, og veie verdien av å oppnå formålet, opp mot ugunstige sidevirkninger som medfølger.⁵ Er det riktig at hensynet til vitnets sikkerhet og hensynet til gjenbruk av polititjenestemenn som driver skjult etterforskning – kalt gjenbrukshensynet – alltid skal veie tyngre enn hensynet til siktedes rettssikkerhet, selv om vilkårene i bestemmelsene er overholdt? Den nærmere problemstillingen for oppgaven er på hvilken måte retten til å vitne anonymt stiller seg i forhold til straffeprosessuelle saksbehandlingsprinsipper, samt dens forhold til menneskerettighetene.

---

⁴ Lov 20. juni 2008 nr. 1069, Retsplejeloven § 856

⁵ Torstein Eckhoff, *Rettskildelære*, 5. utgave ved Jan E. Helgesen, Oslo 2001 side 388

1.2 Rettskildebildet

Reelle hensyn er en relevant rettskildefaktor i oppgaven. Bakgrunnen for innføringen av anonym vitneførsel er hensynet til vitnet, og en motpol til dette er hensynet til siktedes rettssikkerhet. Formålet bak reglene om anonym vitneførsel fremkommer ikke direkte av lovteksten, men av forarbeidene. Hensynet til siktedes rettssikkerhet fremkommer av ulike saksbehandlingsprinsipper på straffeprosessens område. Et prinsipp er en overordnet retningslinje for enkeltavgjørelser. Man kan også karakterisere det som et grunnkrav, eller en minimumsnorm som må oppfylles, og har derfor mer tyngde enn et ordinært hensyn.⁶ Problemstillingen for oppgaven knytter seg direkte opp mot vektingen mellom de motstridende hensynene, og reelle hensyn er således en rettskilde som tillegges mye vekt.

Videre er loven en relevant rettskildefaktor. Adgangen til å føre anonyme vitner under hovedforhandlingen og rettslig avhør følger av § 130a⁷, og § 234a regulerer adgangen til anonym vitneførsel under politiets utenrettslige etterforskning av saken. Lovgiver sikrer at hemmeligholdelse av opplysningene blir ivaretatt på hvert trinn i saksbehandlingen. Ved vedtakelsen av reglene om anonym vitneførsel ble derfor bestemmelser slik som §§ 52, 245, 284 og 242 og domsstoloven⁸ (dstl.) §§ 125 og 126 endret. Disse bestemmelsene blir imidlertid behandlet relativt overfladisk i denne oppgaven, og kun i den grad det har betydning for å forstå de rettsikkerhetsmessige begrensningene som reglene om anonym vitneførsel representerer.

Forarbeidene er en viktig rettskildefaktor for tolkningen av lovteksten. Den inneholder lovgivers synsmåter og meningsytring om hvordan loven skal forstås.⁹ Her nevnes spesielt Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), som gir utfyllende svar på hvordan lovgiver mener ordlyden i § 130a og § 234a skal oppfattes. Stortinget var i Innst. O. nr. 78 (1999-2000) i det vesentligste enige med departementet, og derfor har departementets uttalelse mye vekt.

---

⁶ Inge Lorange Backer, *Innføring i naturressurs- og miljørett*, 4. utgave, 2. opplag, Oslo 2004 side 49

⁷ I Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 54 fremkommer det at § 130a også gjelder for rettslige avhør under etterforskningen

⁸ Lov 13. august 1915 nr. 5 om domstolene (domstoloven)

⁹ Nils Nygaard, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. utgave, Oslo 2004 side 197

I Den europeiske menneskerettskonvensjon¹⁰ (EMK) art. 6 og Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter¹¹ (SP) art. 14, oppstilles rettigheter for siktede under straffesaksbehandlingen. Gjennom inkorporeringen av konvensjonene i menneskerettsloven¹² (mrl.), jf § 2, gis både EMK og SP med tilhørende protokoller fortrinnsrett ved motstrid med andre bestemmelser i norsk lovgivning, jf mrl. § 3. Det fremkommer også av § 4 at straffeprosessloven gjelder med de begrensninger som er anerkjent i folkeretten. Ettersom EMK går lengre enn SP i vernet av innsynsrett og bevisførsel¹³, og rettspraksisen er mindre omfattende for SP, vil i hovedsak forholdet mellom anonym vitneførsel og reglene i EMK art. 6 bli behandlet i oppgaven. Praksis fra Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD) har bidratt til tolkningen av EMK art. 6, og anses som folkerettslig bindende for Norge.¹⁴ Siden bestemmelsene i EMK har forrang fremfor våre nasjonale bestemmelser, er det lovgivers oppgave å sørge for at norsk rett til enhver tid oppfyller de internasjonale forpliktelsene, samt de rettssikkerhetskrav som følger av EMK. I utgangspunktet strider ikke de norske reglene om anonym vitneførsel mot EMK art. 6 med tilhørende rettspraksis.¹⁵ Men ettersom det finnes EMD-dommer som har betydning for grensdragningen mellom konvensjonsstridig og lovlig anvendelse av anonyme vitner i straffesaker, blir disse gjennomgått.

Vanligvis er rettspraksis fra Høyesterett en rettskildefaktor med mye vekt ved tolkningen av lovteksten. Det finnes imidlertid meget begrenset med norsk rettspraksis på området, og den eneste avgjørelsen fra Høyesterett vedrørende anonym vitneførsel som blir gjennomgått og kommentert i oppgaven, er kjennelsen i Skrik-saken fra 1997.¹⁶

Når det gjelder juridisk litteratur som rettskildefaktor kan litterære utsagn generelt være relevante bidrag til tolkningen av loven.¹⁷ For oppgavens tema finnes det imidlertid mange bøker, men med svært begrenset sideantall med relevant stoff. Det meste er omskrevet fra

---

¹⁰ Lov 4. november 1950 nr. 00, Konvensjon om beskyttelse av menneskerettigheter og de grunnleggende friheter, Den europeiske menneskerettskonvensjonen

¹¹ Lov 4. november 1950 nr. 00, Konvensjon om beskyttelse av menneskerettigheter og de grunnleggende friheter, De forente nasjoners internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter

¹² Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

¹³ Ot.prp. nr. 24 (2002-2003) side 20 og Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 21

¹⁴ Torstein Eckhoff og Eivind Smith, *Forvaltningsrett*, 8. utgave, Oslo 2006 side 515

¹⁵ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 21

¹⁶ Rt. 1997 side 869 (kjm.utv.)

¹⁷ Nygaard side 219

forarbeidene til §§ 130a og 234a, så jeg velger derfor i første rekke å forholde meg til primærkilden.

1.3 Begreper i oppgaven

Et vitne er en person som har observert en kriminell handling eller har noe å forklare av betydning som bevis for straffesaken, det være seg fornærmede selv eller tilfeldig forbipasserende. Personen som man primært ønsker å skjule vitnets identitet overfor betegnes i det første etterforskningsstadiet i saken for mistenkt. Når ”påtalemyndigheten har erklært ham for siktet eller når forfølgning mot ham er innledet ved retten eller det er besluttet eller foretatt pågripelse, ransaking, beslag eller liknende forholdsregler rettet mot ham” får han status som siktet, jf § 82. Når straffesak reises for domstolene, er korrekt betegnelse tiltalt.

I det følgende vil skillet bli opprettholdt der det enkelt lar seg gjøre. Derimot vil betegnelsen ”siktete” bli brukt som en fellesbetegnelse på tiltalte og siktete der rettighetene er de samme og det vil fremstå som lite hensiktsmessig å foreta en deling.

Ikke alle vitner har rett til å avgi vitneprovet sitt anonymt. Nærmere begrunnelse for dette kommer jeg tilbake til i punkt 3.3.2.1. Anvendelsesområdet for anonym vitneførsel er delt, og gjelder både under etterforskningen og domstolbehandlingen for såkalte tilfeldighetsvitner og politiets tjenestemenn som arbeider med skjult etterforskning, jf § 130a første ledd bokstav a og b, samt § 234a annet ledd bokstav b. I tillegg kan det være behov for å skjule identiteten til såkalte informanter og kilder under etterforskningen av straffbare handlinger som er oppregnet i § 130a første ledd, se § 234a andre ledd bokstav a. At

Mens et ordinært vitne som oftest har sett eller hørt noe som er av direkte betydning for saken, vil en informant eller kilde sitte inne med opplysninger som setter politiet på spor av andre bevis som kan brukes i saken.¹⁸ Som eksempel kan nevnes at en informant forteller politiet tidspunkt og sted for innføring av narkotika til landet. Mens kilde er betegnelse på en

---

¹⁸ Hans Kristian Bjerke og Erik Keiserud, *Straffeprosessloven kommentarutgave bind II*, 3. utgave, Oslo 2001 side 844

person som ved et engangstilfelle gir politiet informasjon som vedkommer saken, er en informant en aktiv innhenter av relevante opplysninger for å avdekke kriminalitet. Når kilden selv er kriminell betegnes personen ofte for ”tyster” på folkemunne. En informant eller en kilde avgir som regel kun forklaring for politiet under etterforskningen av saken, og ikke overfor retten.

Et tilfældighetsvitne er et vitne som siktede ikke kjenner, og som siktede heller ikke kan slutte seg til hvem er. Eksempelvis kan det være tilfeldige kunder i lokalet under et bankran, eller passasjerer om bord i et fly under flykapring eller tilfeldig forbipasserende på gaten ved et gjengoppgjør, som blir innkalt for å vitne i straffesaken. Der det er fare for represalier hvis de vitner til ugunst for siktede, kan anonymisering på nærmere vilkår benyttes, jf § 130a første ledd bokstav a. Behovet oppstår primært for belastningsvitner – det vil si vitner som forklarer seg til ugunst for siktede.

Når det gjelder politietterforskernes behov for anonymitet, begrenser ikke ordlyden i § 130a første ledd bokstav b sitt anvendelsesområde til å gjelde *politiets* etterforskningsarbeid. Det er imidlertid nettopp for denne gruppen at gjenbrukshensynet bak bestemmelsen slår til. Det er først og fremst når politiet fremskaffer bevis ved skjulte etterforskningsmetoder som spaning, provokasjonslignede tiltak eller ved infiltrasjon, at behovet for beskyttelse slik at identiteten ikke blir tilkjenngjort er tilstede.¹⁹ En samlebetegnelse på dette er direkte spaning,²⁰ som står i motsetningsforhold til informativ spaning der man ikke har noen konkret mistanke om hvem som er ansvarlig. Ved infiltrasjon – som også kalles å arbeide ”under-cover” - opptrer politibetjenten - eller noen utenforstående som på oppdrag fra politiet utfører slike oppgaver – under falsk identitet. Siktede kjenner politibetjentens utseende, men ikke hans rette identitet, og befinner seg således i en villfarelse. Betjenten kan for eksempel ha opptrådt som narkotikalanger for å avdekke narkotikahandel over landegrensene. Ved etterforskning med provokasjonstilsnitt utnytter politiet en persons villfarelse for bestemte formål. På den måten blander de seg styrende inn i et begivenhetsforløp som fører til et bestemt faktisk resultat.²¹ Ved spaning driver politiet personrettet skygging, samt at vedkommende observeres, avlyttes

---

¹⁹ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 114

²⁰ Ragnar L. Augelend, Henry John Mæland og Knut Røsandhaug, *Politirett*, 2. utgave 1. opplag, Oslo 2004 side 615

²¹ Augelend mfl. side 300

og blir fotografert i det skjulte. Fra filmens verden kjenner vi den klassiske spaningen i bil utenfor huset til mistenkte.

1.4 Avgrensning og videre fremstilling

Oppgavens tema avgrenses mot en fyldig redegjørelse av reglene vedrørende retten til dokumentinnsyn, og de konsekvensene anonym vitneførsel medfører på området. Regler knyttet til tilfeller der den anonyme vitneforklaringen ikke blir ført som bevis i retten eller der beviset blir ført skriftlig, blir heller ikke gjennomgått. Videre vil andre lands praksis – foruten om under gjennomgangen av EMD-praksis - ikke bli berørt.

I den videre fremstillingen vil først hovedreglene for vitneførselen under etterforskningen av straffesaken og under domstolbehandlingen, bli gjennomgått. På den måten får man et innblikk i hvordan rettsstilstanden var før anonym vitneførsel ble tillatt i Norge, samtidig som man får forståelse for hvor omfattende et unntak om anonym vitneførsel faktisk er fra hovedreglen om vitneførsel under full identitet. Deretter tar jeg for meg den samfunnsmessige og rettslige begrunnelsen for å tillate anonym vitneførsel, før det blir redegjort for saksbehandlingsprinsipper som berøres ved anvendelsen av anonym vitneførsel. Videre redegjøres det for vilkårene for å tillate anonym vitneførsel ved rettslig avhør, hovedforhandling og etterforskning. Deretter blir relevant praksis fra EMD gjennomgått, for å vise linjene som er trukket opp, og for å gi innblikk i de menneskerettslige problemstillingene tilknyttet oppgavens tema. Avslutningsvis vil det kort bli redegjort for gjennomføringen av anonym vitneførsel i praksis, samt hvordan erfaringene så langt har vært, før de lege ferenda-betraktninger knyttes til oppgavens tema.

2. Hovedregler for vitneførselen

2.1. Vitneførsel under etterforskning

Under politiets etterforskning av saken har vitnene ikke plikt til å avgi forklaring, jf § 230 første ledd første punktum. ”Offentlige tjenestemenn og andre som handler på vegne av stat eller kommune” skal derimot vitne når taushetsplikten ikke blir krenket, jf første ledd annet punktum. Alle vitner plikter etter innkalling til å møte på politistasjonen eller lensmannsstasjonen for avklaring av om man vil vitne eller ikke, jf § 230 tredje ledd første punktum. Så lenge vitnet ikke spør, har politiet imidlertid ikke plikt til å opplyse vitnet om at man ikke har forklaringsplikt overfor dem, jf påtaleinstruksen²² § 8-5 femte ledd. I praksis blir det som oftest heller ikke gjort. Når et vitne avgir forklaring er man under straffeansvar forpliktet til å gjøre det sannferdig og ikke legge skjul på noe hva angår saken, se straffeloven²³ (strl.) § 166. Politiet skal opplyse vitnet om dette før forklaringen avgis, se påtaleinstruksen § 8-5 sjette ledd. Den mistenkte har ikke rett til å være tilstede under vitneavhøret.

2.2 Vitneførsel under hovedforhandling og rettslig avhør under etterforskning

Alle vitner har som hovedregel både møteplikt og vitneplikt overfor retten, jf §§ 108 og 109. Dersom vitnet nekter å forklare seg for politiet, kan påtalemyndigheten begjære rettslig avhør, jf § 237 første ledd, for på den måten oppnå at vitnet får forklaringsplikt. Siktete har i utgangspunktet rett til å være tilstede ved vitneavhøret sammen med sin forsvarer, både under rettsmøter under etterforskningen av saken og under hovedforhandlingen, jf §§ 243 og 244. Hvis vitnet uteblir fra hovedforhandlingen uten gyldig fravær, kan han straffes med bøter og bli erstatningsansvarlig for omkostningene som er voldt, jf dstl. § 205. Sammen med dette, eller særskilt, kan vitnet holdes i fengslingsforvaring til det oppfylder sin plikt, se § 115, jf § 88.

---

²² Forskrift 28. juni 1985 nr. 1679 om ordningen av påtalemyndigheten (Påtaleinstruksen)

²³ Lov 22. mai 1902 nr. 10 om almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven)

Vitnet er bare i unntakstilfeller fritatt fra vitneplikten for domstolene, se §§ 117 følgende. Man skiller mellom vitnefritak, der vitnet på nærmere vilkår kan fritas fra forklaringsplikten, og vitneforbud, der vitnet under ingen omstendigheter må forklare seg om forholdet.

2.3 Vitneførsel under full identitet

Når vitnet avgir forklaring under etterforskning, rettslig avhør og hovedforhandling skjer det som hovedregel under full identitet, jf § 130 og § 234 første ledd, jf § 130. På den måten kan siktede følge med i saken og høre hva som blir sagt.

Under hovedforhandlingen spør rettens formann vitnet om ”navn, fødselsdato, stilling, bopel og forhold til siktede og fornærmede” jf § 130 første ledd første punktum. Dette skjer før vitne avgir sin forklaring, og mens tiltalte er til stede, jf § 280. Retten kan også spørre vitnet om ”andre omstendigheter som kan ha innflytelse på bedømmelsen av forklaringen”, når det foreligger særlig grunn til det, jf § 130 første ledd annet punktum. Opplysningene føres inn i rettsboken, jf § 18 første ledd nr. 2. Den samme informasjonen skal vitnet oppgi i politiavhør under etterforskningen av saken, se § 234, og i tillegg skal opplysningen fremgå av avhørsrapporten jf påtaleinstruksen § 8-11 annet ledd, jf § 8-5. Med disse personaliene vet retten med sikkerhet at rett person avgir forklaring, og har mulighet til å få kontakt med vedkommende senere dersom det behøves. I tillegg muliggjør det for siktede å forberede sitt forsvar siden han i utgangspunktet har rett til å gjøre seg kjent med mange av sakens dokumenter under etterforskningen av straffesaken, jf § 242, og ved den rettslige behandlingen av saken, jf § 264.

I stedet for å oppgi bopeladressen kan vitnet oppgi arbeidssted, se § 130 annet ledd første punktum. Andre ledd ble tilføyd i 1995 (tidligere § 130 første ledd annet punktum), og kom som en konsekvens av et behov for å beskytte politiets tjenestemenn mot ubehageligheter når de vitner i straffesaker.²⁴ Når siktede ikke vet bopeladressen til vitnet, er muligheten for at han tar kontakt med polititjenestemannen privat redusert. Lovgiver så også et behov for å tillate at ordinære vitner kunne oppgi kun bopeladresse, eller at informasjonen ble gitt skriftlig til

---

²⁴ Ot.prp. nr. 4 (1994-1995) side 34

retten²⁵. Anvendelsesområdet ble derfor utformet til å gjelde alle vitner. Departementet anså hensynet til beskyttelse av vitnet og hensynet til sakens opplysning for å veie tyngre enn behovet for at vitnet oppgir bopeladressen åpent i retten.²⁶ Kravet til skriftlighet fremkom imidlertid kun i forarbeidene²⁷ før lovendring i år 2000.

Man kan stille spørsmål ved om vernet er illusorisk siden siktede som hovedregel har krav på at rettsboken leses opp i rettsmøte eller forelegges for partene, jf § 26 første ledd første punktum, og på den måten kan tilegne seg opplysningene om vitnet. Siktede har imidlertid ikke tilgang til informasjonen, da opplysninger om bopelen eller arbeidsstedet til vitnet som retten har nedtegnet skriftlig etter § 130 annet ledd, ikke føres inn i rettsboken, se § 18 annet ledd.

Gjennom rettspraksis er det avklart at § 130 ikke kan tolkes innskrenkende. Før reglene om anonym vitneførsel ble innført i Norge, var en viktig og prinsipiell sak til behandling i Høyesteretts kjæremålsutvalg, der man fikk avklart i hvor stor grad anonymisering var tillatt. I Rt. 1997 s. 869 (kjm.utv.) - også kalt Skrik-saken – hadde to britiske polititjenestemenn som var ansatt i kunst- og antikvitetsavsnittet, blitt avhørt ved bevisopptak i London i forbindelse med tyveriet av Munchs bilde Skrik fra Nasjonalgalleriet. Sammen med en annen britisk polititjenestemann hadde de bistått Oslo politikammer i etterforskningsarbeidet. Under avhøret var både aktor og forsvarerne til de siktede til stede. Polititjenestemennenes personalia ble kun oppgitt til retten, og identiteten til vitnene var derfor ukjent for de siktede og forsvarerne deres. Både byretten og lagmannsretten traff kjennelse om at bevisopptaket kunne fremmes under hovedforhandlingen selv om identiteten ikke var oppgitt. De tiltalte påkjærte lagmannsrettens kjennelse til Høyesteretts kjæremålsutvalg, som kom til at kjæremålet måtte tas til følge. Britenes personalia måtte oppgis og de kunne ikke vitne under pseudonym. Kjæremålsutvalget uttalte på side 874:

”[E]t vitnes plikt til å gi personalia i rettsmøte har til formål å identifisere vitnet slik at retten kan være sikker på at rette vedkommende forklarer seg(...). Vitners identitet vil være av betydning for tiltaltes forsvar – blant annet for å kunne få fram deres bakgrunn og erfaringer for å kunne etterprøve forklaringens troverdighet i forhold til de spørsmål saken gjelder.”

---

²⁵ Ot.prp. nr. 4 (1994-1995) side 36

²⁶ Ot.prp. nr. 4 (1994-1995) side 36

²⁷ Ot.prp. nr. 4 (1994-1995) side 56

Etter en gjennomgang av endringene ved § 130 og spørsmålet om bruk av anonyme vitner, kom Kjæremålsutvalget frem til at § 130 ikke gir adgang til at vitners personalia ikke blir oppgitt i rettsmøtet og nedtegnet i rettsboka, da verken rettskildene eller formålet med bestemmelsen ga holdepunkter for innskrenkende tolkning. Paragraf 123 første ledd som gir fritakelsesadgang til å nekte å svare på spørsmål når det foreligger fare for vesentlig velferdstap, blir ikke aktuell før etter at vitnet har oppgitt personalia.

Vi ser altså at i utgangspunktet finnes det små begrensinger fra hovedregelen om å oppgi full identitet ved vitneførselen.

3. Hvorfor har vi innført regler om anonym vitneførsel i Norge, og finnes det betenkeligheter med dette?

3.1 Anonym vitneførsel er unntaket fra hovedregelen

Fram til august 2001 fantes ingen hjemmel i Norge for å tillate anonym vitneførsel i straffesaker. Før lovbestemmelsene om anonymitet ble vedtatt måtte påtalemyndigheten ved trusselfare for vitnet, vurdere hensynet til sakens opplysning opp mot risikoen ved at vitnet forklarte seg. I verste fall kunne påtalemyndigheten se seg tvunget til å henlegge straffesaken grunnet mangel på andre bevis. I 1997 uttalte Høyesterett i Skrik-saken, på side 876:

”I hvilken utstrekning anonym vitneførsel bør tillates etter norsk rett hører det etter min vurdering under lovgiver å ta stilling til.”

Omtrent samtidig som Høyesterett kom med denne uttalelsen ble spørsmålet om innføring av anonyme vitner i norsk rett berørt av Metodeutvalget, men det ble ikke tatt stilling til om anonym vitneførsel burde være tillatt.²⁸ I tillegg kom Europarådet den 10. september 1997 med en rekommandasjon om trusler mot vitner og den tiltaltes rett til forsvar,²⁹ der anonym vitneførsel ble markert som et tiltak i bekjempelsen av organisert kriminalitet, se kapittel III. Det ble påpekt at dette gjelder når anonym vitneførsel er tillatt i nasjonal lovgivning, og at det ikke må være i strid med vilkårene som oppstilles i EMD-praksis.³⁰ Rekommandasjoner er ikke bindende for medlemslandene, men fremstår som en anbefaling.

På bakgrunn av disse hendelsene startet Justisdepartementet et arbeid med å fremme lovforslag om tillatelse av bruk av anonyme vitner under etterforskning og domstolbehandling. Resultatet ble §§ 130a og 234a som gir rettslig grunnlag for anonymitet under etterforskning, rettslig avhør under etterforskning og hovedforhandling i både ting- og lagmannsretten jf § 327, når det er nødvendig for vitnets sikkerhet eller på grunnlag av gjenbrukshensynet. I tillegg ble det blant annet også gjort straffbart å opptre med truende

---

²⁸ NOU 1997:15 punkt 6.9.5 Anonyme vitner

²⁹ Rekommandasjon No. R. (97) 13 om trusler mot vitner og retten til forsvar

³⁰ For nærmere om vilkårene, se kapittel 6 i oppgaven

atferd overfor aktørene i straffesaken, jf strl. § 132a, samt gjort endringer i siktedes rett til dokumentinnsyn når det er begjært anonym vitneførsel, se §§ 242 og 264.

3.2 Samfunnsmessig begrunnelse for anonym vitneførsel

Nyhetsbildet i Norge preges i stor grad av at det begås alvorlig og grov kriminalitet i samfunnet. Ofte enn tidligere dreier det seg om oppgjør mellom kriminelle gjenger på Østlandet.³¹ Det være seg gjenger der medlemmene har felles etnisk opprinnelse, eller samme interesser og ideologi, som for eksempel MC-gjenger eller satanistgrupper. Det mest medieomtalte gjengoppgjøret i den senere tid fant sted på Aker Brygge i Oslo i august 2006, og var et oppgjør mellom A- og B-gjengen. Flere hundre personer var vitner til skytedramaet som utspant seg i folkemengden, og noen ble skadet. I mai 2008 var det et blodig masseslagsmål mellom et 20-talls ungdommer i Sofienbergparken i Oslo.³² Flere ble skadet og tre personer ble pågrepet. Sist hendelse fant sted ved Furuset senter i Oslo den 13. oktober 2008, og var mest sannsynlig et væpnet gjengopprør mellom to rivaliserende gjenger av pakistansk opprinnelse, kalt Grønlands-gutta og Furuset-grupperingen.³³ I likhet med Aker Brygge-saken og masseslagsmålet i Sofienbergparken var det mange tilfeldighetsvitner til stede som kunne bevitne slagsmålet og skytingen.

Som nevnt innledningsvis opplever Norge også en økning av organisert kriminalitet, der det blant annet innføres og distribueres narkotika eller sprit. Eksempelvis ble en marrokansk mann i juni 2008 dømt til 21-års fengsel i Oslo tingrett, sammen med tre av sine medhjelpere, der han som en av hovedpersonene i en profesjonell narkoliga sto for innførsel av narkotika fra Nederland til Norge.³⁴

For å motvirke en uheldig utvikling må rettstaten Norge vise handlekraft og tilrettelegge for at politiets etterforskningsmetoder kan opprettholdes, og at politivitner og politiets kilder beskyttes. Det er samfunnsmessig uakseptabelt at kriminelle gjenger eller enkeltindivider

---

³¹ For eksempler, se oversikten på nettsiden <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1429472.ece> (sist lest: 15.09.08)

³² <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=519621> (sist lest: 15.09.08)

³³ <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=527319> (sist lest: 15.10.08)

³⁴ <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=500646> (sist lest: 16.10.08)

truer vitner til å forholde seg tause, for på den måten å unndra seg straffeforfølgning, og politiet er avhengige av kilder som gir informasjon for å få oppklart straffbare handlinger. Uten beskyttelse kan disse unnlate å komme med informasjon. I verste fall kan vi få et samfunn der desto voldeligere og brutale de kriminelle er, desto vanskeligere er det å få personene bak lås og slå fordi verken informanter eller andre vitner vil forklare seg til ugunst for siktede.

Det er imidlertid usikkert i hvor stor utstrekning tilfeldighetsvitner blir utsatt for trusler, og dermed behøver anonymitet. I en artikkel i Dagbladet³⁵ uttalte politiinspektør Gunnar Larsen at det er et økende problem at vitner ikke vil forklare seg i rettssaker grunnet frykt de ikke klarer å konkretisere. Han mener det er blitt en slags aksept i samfunnet for at det er farlig å vitne i straffesaker. Noe av skylden gir han media, som ofte skaper et bilde av at det er risikabelt å forklare seg til politiet. Han sier videre at politiet svært sjeldent opplever at tilfeldighetsvitner blir utsatt for represalier. Trusler kan forekomme i spesielle saker som omhandler gjengkriminalitet, MC-kriminalitet og torpedovirksomhet, men at det sjelden er tilfeldige vitner som trues i slike saker.

3.3 Rettslig begrunnelse for anonym vitneførsel

3.3.1 Generelt

Det hender at politiet må gi vitner og fornærmede politibeskyttelse både i forkant og etterkant av en straffesak, på grunn av frykt for voldsutøvelse og trusler fra gjerningsmannen. Det være seg gjennom politibeskyttelse av huset, hemmelig telefonnummer eller i de mest ekstreme tilfellene en hemmelig identitet. Til enhver tid lever 1 400 norske kvinner med hemmelig identitet.³⁶ Ettersom slike beskyttelsestiltak er kostnads- og ressurskrevende kan anonym vitneførsel fremstå som en enklere løsning, da den også for mange er en mindre psykisk påkjenning. Foruten de tiltak som må gjøres under selve avhøret som for eksempel at vitnet befinner seg bak en skjerm, er utkledd eller sminket, må vitnet føres til rettssalen av polititjenestemenn på en betryggende måte slik at siktede ikke oppdager hvem vedkommende

---

³⁵<http://www.dagbladet.no/tekstarkiv/artikkel.php?id=5001990015975&tag=item&words=Gunnar%3BLarsen%3BGunnar+Larsen> (sist lest 02.09.08)

³⁶ Nyhetsinnslag på NRKs nyhetssending 10.11.08

er. Anvendelsesområdet er imidlertid som vi skal se i kapittel 4 og 5 langt snevrere enn behovet potensielt kunne vært, men for tilfeldighetsvitnene og etterforskerne det gjelder, har det stor nytteverdi å kunne vitne anonymt fremfor at andre tiltak iverksettes.

Ettersom det er retten som avgjør om siktede skal dømmes for overtredelse av straffebud, er det størst betenkeligheter knyttet til saksbehandlingen i domstolen. Under etterforskningen av saken har siktede ikke like mange rettigheter. Eksempelvis er kontradiksjonsadgangen ikke tilstedeværende i like stor grad. Jeg vil derfor først og fremst fokusere på anonym vitneførsel under domstolbehandlingen av straffesaken. Det her de mest interessante problemstillingene befinner seg.

I det følgende vil jeg behandle hensynet til vitnebeskyttelse og gjenbrukshensynet overfor politietterforskere, ettersom disse hensynene er begrunnelsen for reglene om anonym vitneførsel for tilfeldighetsvitner, politiets kilder og politivitner. På den måten ønsker jeg å gjenspeile det rettslige motivet for anonym vitneførsel.

I kapittel 3.4 blir de mest relevante saksbehandlingsprinsippene i straffeprosessen som skal ivareta en forsvarlig saksbehandling og hensynet til siktedes rettssikkerhet, gjennomgått. Ved hjelp av gjennomgangen ønsker jeg å gjenspeile ulike rettslige problemer knyttet til anonymitet i straffesaker.

3.3.2 Lovens formål

3.3.2.1 Hensynet til vitnebeskyttelse for tilfeldighetsvitner og politikilder

Selv om det er straffbart å true vitner og offentlige tjenestemenn, jf strl. §§ 227, 128 og 132a, kan både vitner, polititjenestemenn og familiene deres utsettes for trusler om vold og represalier dersom de vitner til ugunst for siktede. Formålet med truslene kan være å hindre anmeldelse av en straffesak, påvirke vitnets forklaring til politiet og retten, eller å påvirke personer fra eksempelvis domstolen, politiet eller påtalemyndigheten. Formålet kan også være

hevnaaksjon overfor noen som har deltatt i en straffesak.³⁷ Utenforstående vitner fra kriminelle handlinger og fornærmede selv kan derfor kvie seg for å melde fra til politiet under trussel om hevnaaksjoner og represalier. Der gjengene er store kan det være mulige informanter innad i gjengene som ønsker å vitne mot siktede, men som ikke tør stå frem på grunn av mulige negative konsekvenser. Å la vitner forklare seg helt eller delvis anonymt under etterforskningen og under domstolbehandlingen, vil i enkelte tilfeller være den eneste fremgangsmåten for å forhindre trusler, og oppnå at redde vitner står frem og avgir en sannferdig forklaring.

Det er imidlertid ikke tillatt å beskytte vitnet eller vitnets nærmeste familie sin identitet under selve vitneførselen, i tilfeller der siktede og vitnet har personlige relasjoner eller kjenner hverandre fra før, som eksempelvis familievoldsaker. Det samme gjelder der siktede ut fra sammenhengen og andre vitners forklaringer likeledes forstår hvem vitnet er. Det finnes i hovedsak 2 grunner til dette. For det første fordi de rettsikkerhetsmessige betenkelighetene for å tillate anonymitet er for store når siktede og vitnet kjenner hverandre. Begrensede kontradiksjonsmuligheter gjør at skjulte motiver eller interesser kan være vanskelig å avdekke av utenforstående, og kan sette sitt preg på vitneprovet.³⁸ Det vil derfor medføre vesentlige betenkeligheter for siktede forsvar å tillate anonym vitneførsel, jf § 130a annet ledd. Og for det andre fordi behovet for hemmeligholdelse primært er tilstede når vitnet er ukjent for siktede, siden faren for represalier er like stor som før vitneutsagnet når de kjenner hverandre. Hvis siktede vet hvem vitnet er, kan andre beskyttelsestiltak iverksettes, slik som skifting av identitet eller politibeskyttelse i forkant og etterkant av vitneprovet.

3.3.2.2 Hensynet til gjenbruk av politietterforskere

Ulikt hensynet bak anonymitet for tilfældighetsvitner, er det bærende hensynet for politietterforskere som vil vitne og samtidig skjule sin identitet, at tjenestemennene skal kunne benyttes i fremtidig etterforskning. Dersom identiteten blir kjent, kan dette få betydning for betjentens videre etterforskningsarbeid og for andre pågående saker. Norge er et lite land og det kriminelle miljøet er derfor lite. Behovet for å beskytte aktørene som arbeider

---

³⁷ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 14

³⁸ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 115

med å avdekke kriminalitet, er derfor stort.³⁹ Siden det er politietterforskere med lang erfaring som brukes ved skjult etterforskning for å avdekke alvorlig kriminalitet, er det viktig at disse kan anvendes på nytt i senere oppdrag. Reglene tar sikte å på å beskytte gjenbruksverdien for etterforskning av saker som nevnt i § 130a første ledd, og ikke den generelle gjenbruksverdien for alle typer straffesaker.

3.4 Konsekvenser for siktedes rettssikkerhet – gjennomgang av grunnleggende saksbehandlingsprinsipper

3.4.1 Prinsippet om forsvarlig saksbehandling – ”rettferdig rettergang”

Hovedmålsetningen for prosessretten er et ønske om å treffe en materielt riktig avgjørelse. Man ønsker samtidig at publikum skal ha tillit til at prosessen er betryggende, og at sakene blir avgjort hurtig og ikke er fordyrende.⁴⁰ Det finnes ingen intern norsk lovhjemmel for denne hovedmålsetningen. Imidlertid følger hensynet til forsvarlig saksbehandling av EMK art. 6 og SP art. 14.

Enhver som er anklaget for en straffbar handling har krav på en rettferdig rettergang, eller ”fair trial”, jf EMK art. 6 nr. 1 og SP art. 14 nr. 1. Man taler om retten til rettferdig rettergang som et overordnet prinsipp i straffesaker,⁴¹ der partene skal ha adekvate og reelle muligheter for å fremføre saken sin overfor retten.⁴² Innholdet lar seg vanskelig definere presist, men på bakgrunn av rikholdig praksis fra EMD har prinsipper som forklarer innholdet i ”rettferdig rettergang” blitt utviklet. Alle de norske grunnprinsippene for saksbehandlingen i straffesaker som er viktige for å bevare siktedes rettssikkerhet, slik som konsentrasjons-, muntlighets-, kontradiksjons-, og bevisumiddelbarhetsprinsippet er innfortolket, samt kravet til likestilling mellom partene. Selv om oppstillingen skjer separert, henger prinsippene nøye sammen og avhenger av hverandre.

---

³⁹ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 114

⁴⁰ Jens Edvin A. Skoghøy, *Tvistemål*, 2. utgave, Oslo 2001 side 419

⁴¹ Sverre Erik Jebens, *Menneskerettigheter i straffeprosessen*, Oslo 2004 side 314

⁴² EMDs dom 29. mai 1997 *Georgiadis mot Hellas* side 949 avsnitt 40

For å avgjøre om en prosess er konvensjonsstridig må man i tillegg til å gjennomgå prinsippene, foreta en konkret helhetsvurdering. Selv om det foreligger isolerte brudd på saksbehandlingsprinsipper kan rettergangen etter en totalvurdering fremstå som rettferdig. På motsatt vis kan det foreligge brudd på kravet til forsvarlighet selv om ingen spesifikke prinsipper er overtrådt. I Rt. 1977 side 799 (Nattmøte i Eidsivating lagmannsrett) var 4 personer tiltalt og dømt for grov narkotikakriminalitet i Eidsivating lagmannsrett. Høyesterett opphevet imidlertid lagmannsrettens dom for samtlige grunnet saksbehandlingsfeil. Saken hadde vært omfattende, og de to siste dagene hadde rettssaken pågått til midnatt. Høyesterett uttalte at hensynet til rettssikkerheten i sin alminnelighet, og hensynet til at de tiltalte ikke hadde fått belyst og vurdert sine forhold på en betryggende måte, talte for måtehold i behandlingstempoet. Selv om ingen rettergangsregler var overtrådt, begrunnet Høyesterett sin avgjørelse med at saken etter en totalvurdering av lovsystemet, som klart nok tar sikte på å komme frem til riktige avgjørelser, var overtrådt.

Under etterforskningen av straffesaken gjelder ikke kravet til "fair trail". Artikkel 6 kommer kun til anvendelse under domstolbehandlingen, jf ordet "rettergang" i art. 6 nr. 1. Men siden det stilles krav om at saksbehandlingen skal være forsvarlig også på stadiet før domstolbehandlingen, gjelder enkelte av prinsippene også her - dog ofte i en modifisert form.

De norske bestemmelsene om anonym vitneførsel ivaretar i utgangspunktet kravet til forsvarlig saksbehandling, og reglene er utformet med hensyn til EMD sin tolkning av EMK.⁴³ Likevel representerer bestemmelsene en modifisering av enkelte prinsipper som innfortolkes i kravet til rettferdig rettergang. Det er dette som videre i kapitlet skal belyses.

3.4.2 Prinsippet om rettens ansvar for sakens opplysning

For at retten skal oppnå et materielt riktig resultat gjennom forsvarlig saksbehandling, er det et bærende hensyn at saken må opplyses tilfredsstillende. Både bevis som taler til gunst og til ugunst for siktede, skal fremlegges. I § 294 fremkommer det at retten på embets vegne skal våke over at saken blir fullstendig opplyst, slik at de kan treffe det riktige resultatet. Ut fra en ordlydstolkning skal belysningen av saken være fullkommen. Dette kan imidlertid ikke

---

⁴³ Se nærmere om vilkårene i norsk rett i kapittel 4 og 5

forstås ordrett. Saken skal opplyses så godt som mulig, og man må ta i betraktning hva som er rimelig, praktisk og økonomisk forsvarlig veid opp mot sakens alvor, betydningen for siktede og det tidstapet man kan risikere.⁴⁴ Mange av saksbehandlingsprinsippene er utformet for både å ivareta hensynet til siktedes rettsikkerhet, men også for å opplyse saken på tilstrekkelig måte.

I forarbeidene fremheves det fra ulike høringsinstanser at det alltid foreligger en potensiell fare for misbruk av anonymiseringsadgangen ved at vitnene har en egeninteresse som overskygger deres løfte om å forklare seg sannferdig etter § 128 første ledd.⁴⁵ Eksempelvis kan en som driver salg av narkotika i relativt liten målestokk, ha egeninteresse i å få en stor narkohai bak lås og slå, og derfor uriktig påstå at han var tilfeldigheitsvitne ved en narkotikaleveranse. Eller en som er overdrevet bekymret for trusler fra siktede, forklarer seg uriktig for å unngå at siktede finner ut hvem han er. I den grad misbruk foreligger taler hensynet til sakens opplysning mot bruk av anonyme vitner, fordi man risikerer at retten dømmer på feil grunnlag.

Imidlertid tilhører det sjeldenheten at tilfeldigheitsvitner har egeninteresse i å forklare seg uriktig for politiet og retten.⁴⁶ Det er først og fremst der siktede kjenner vitnet fra før, at denne problematikken kommer på spissen. Under etterforskningen av straffesaken må politiet gjøre nøye undersøkelser for å kartlegge om vitnet og siktede kjenner hverandre. Politiet har ikke anledning til å spørre siktede selv, og kan ikke stole blindt på vitnet. I påtaleinstruksen § 8A-2 fremkommer det at i saker der politiet vurderer å fremsette begjæring om anonym vitneførsel, skal det blant annet utarbeides en rapport som inneholder en vurdering av hvorfor vitnet ønsker å forklare seg anonymt og av vitnets troverdighet. Det er grunn til å tro at politiet gjennom utarbeidelsen av rapporten setter seg inn i vitnets situasjon, og kan etterprøve opplysninger vedrørende vitnets troverdighet ved usikkerhet knyttet til holdbarheten av oppgitte opplysninger.

Når det gjelder bevisførsel i rettsmøter under etterforskningen av straffesaken og under hovedforhandlingen, oppstiller straffeprosessloven en begrensning for fremleggelse av bevis

---

⁴⁴ Bjerke II side 1022

⁴⁵ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 28

⁴⁶ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 25

som vedrører vitnets generelle troverdighet når det ikke antas å være av vesentlig betydning for saken, jf § 134 første ledd. Formålet er å forhindre pågående og hensynsløs eksaminasjon.⁴⁷ Med ”troverdighet” menes både vitnets vilje og evne til å snakke sant.⁴⁸ Det er opp til rettens skjønn å avgjøre på hvilken måte og i hvilken utstrekning slik bevisførsel skal være tillatt, se § 134 første ledd første punktum. Hvis bevisførselen tillates er det alltid tillatt med motbevis, jf første ledd siste punktum. Selv om det ikke fremkommer eksplisitt av forarbeidene til § 134, er det på bakgrunn av at formålet med bestemmelsen ikke blir berørt av det, grunn til å tro at retten i saker med anonyme vitner kan anse det som relevant med bevisførsel om vitnets generelle troverdighet for å danne seg et korrekt bilde av vedkommende. Skriftlige erklæringer om vitnets gode navn og rykte kan imidlertid aldri brukes, jf § 134 tredje ledd. Begrensningene gjelder ikke bevis knyttet til vitnets troverdighet i den foreliggende saken. Dette følger av antitetisk tolkning av ordlyden ”troverdighet i sin alminnelighet”.

Selv om sakens opplysning kan bli forringet ved misbruk av anonymiseringsadgangen, kan det også føre til at saken blir bedre opplyst. Politiets erfaringer er at redde vitner kan endre forklaring fra første gang hos politiet til under hovedforhandlingen. Uten adgang til å holde identiteten skjult, kan frykten for represalier overskygge løftet om å forklare seg sannferdig. Det er nettopp dette hensynet som er begrunnelsen bak anonymiseringsadgangen for tilfeldighetsvitner.

Hvis man ser anonym vitneførsel i et større perspektiv, kan det også ha negative konsekvenser for opplysningen av straffesaker generelt, at politiet ikke kan love vitnet anonymitet på forhånd. Vilkårene i § 130a er utpreget skjønnsmessige. Selv om avgrensingen for hvilke straffesaker det kan være aktuelt å anvende anonym vitneførsel er teknisk utformet, er det retten som avgjør om vitnet skal forklare seg anonymt. Det er alltid en risiko for at vitnet blir pålagt ordinær forklaringsplikt. Hvis vitnet er bekymret for å ikke få forklare seg anonymt hvis det melder seg til politiet, er det en viss risiko for at vitnet velger å aldri tilkjenne seg.

---

⁴⁷ Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) side 150

⁴⁸ Johs. Andenæs, *Norsk straffeprosess*, bind 1, 3. opplag, Oslo 2005 side 376

3.4.3 Prinsippet om likestilling mellom partene

En av de viktigste rettighetene som inngår i kravet til rettferdig rettergang er kravet til likestilling mellom partene - "equality of arms".⁴⁹ I tillegg kommer det eksplisitt til uttrykk i SP art. 14 nr. 1 at "alle skal være like for domstolene". I straffesaker lar det seg i motsetning til utgangspunktet i sivile saker, ikke gjøre å ha full likestilling mellom partene på grunn av det spesielle forholdet mellom påtalemyndigheten og siktede, der påtalemyndigheten med staten i ryggen er den sterkeste part. Imidlertid stilles det krav om at både siktede og aktoratet skal ha like muligheter og forhold til å presentere saken sin. For eksempel har siktede rett til å være tilstede under rettsmøter jf § 244, og hovedforhandling, jf § 284.

Selv om det fremgår eksplisitt av SP art. 14 nr. 3 bokstav d og implisitt av kravet til rettferdig rettergang i EMK art. 6 nr. 1, at hovedregelen er siktedes tilstedeværelse under behandlingen av straffesaken, kan det gjøres unntak. Hvorvidt det samsvarer med praksis fra EMD avhenger av hvilke hensyn som gjør seg gjeldene og hvordan siktedes interesser blir ivaretatt.⁵⁰

Prinsippet må tåle modifikasjoner, og da spesielt ved anonym vitneførsel. Retten kan eksempelvis beslutte at siktede ikke får være til stede under rettsmøte ved etterforskningen og hovedforhandlingen når anonyme vitner avhøres og under begjæring om anonym vitneførsel, jf § 284 første ledd annet og tredje punktum og § 245 første ledd annet punktum. Og selv om siktede som hovedregel skal gjøres kjent med det som er fremforhandlet i hans fravær, jf § 245 annet ledd første punktum, skal han ikke gjøres kjent med opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, se § 245 annet ledd annet punktum og § 284 tredje ledd. I vurderingen av om siktede skal forlate rettssalen eller ikke, skal retten vurdere om det er tilstrekkelig at vitnets navn og utseende holdes skjult, eller om siktede eller den som eventuelt kan utsette vitnet for fare, ut fra vitnets forklaring vil slutte seg til hvem vitnet er.⁵¹

I tillegg til at siktede selv kan pålegges å forlate rettssalen, kan også "andre personer" pålegges det samme når et vitne skal forklare seg anonymt, jf § 245 første ledd tredje punktum og § 284 første ledd fjerde punktum. Ut fra ordlyden innbefatter dette også siktedes

---

⁴⁹ EMDs dom 27. juni 1968 *Neumeister mot Østerrike*

⁵⁰ Jebens side 320

⁵¹ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 118

forsvarer. Hensynene bak reglene om anonym vitneførsel, som er å beskytte vitnet mot represalier og sikre gjenbruk av etterforskere, taler for å tolke ordlyden innskrenkende. Det samme gjør vilkåret i § 130a annet ledd der det står at anvendelsen av anonyme vitner i straffesaken ikke må medføre vesentlige betenkeligheter for siktedes forsvar. Hvis forsvareren ble pålagt å forlate, ville muligheten for siktedes forsvar innskrenkes betraktelig. Det er også grunn til å tro at en slik tolkning av ordlyden ville medført krenkelse av EMK art. 6 nr. 1 og nr. 3 bokstav d.⁵² ”Andre” må derfor forstås som andre enn siktede og siktedes forsvarer.

3.4.4 Kontradiksjonsprinsippet

I likhet med hensynet til sakens opplysning er hensynet til kontradiksjon et grunnleggende prinsipp i norsk rett for å oppnå en forsvarlig saksbehandling. Begge partene i saken skal ha anledning til å komme med anførsler og bevis, samt ha tid og mulighet til å imøtegå motpartens anførsler og bevis gjennom kommentarer og spørsmål. Gjennom eksaminasjonen av vitnet kan man stille kritiske spørsmål for å avdekke for eksempel feil og unøyaktigheter med vitneforklaringen, og man får et bedre bilde av vitnets troverdighet. Siden begge partene i utgangspunktet har like muligheter til å stille spørsmål, har kontradiksjonsprinsippet sammenheng med hensynet til prosessuell likestilling mellom partene. I tillegg bidrar kontradiksjon til at saken blir godt opplyst, samt at det har positiv innvirkning på publikums tillit til rettssystemet.

Det finnes ingen intern norsk bestemmelse der kontradiksjonsprinsippet kommer klart til uttrykk. Likevel finnes det bestemmelser som indikerer prinsippet innhold. I følge § 244 har påtalemyndigheten, siktede og forsvareren rett til å være til stede i rettsmøtet og komme med opplysninger og begjæringer. Det følger av § 135 første ledd at parten som har innkalt et vitne, avhører vedkommende før motparten overtar, og i følge § 92 første ledd andre punktum skal siktede under avhøret ”gis anledning til å gjendrive de grunner som mistanken beror på, og anføre de omstendigheter som taler til fordel for ham”.

Gjennom menneskerettighetene har hensynet til kontradiksjon fått økt fokus den senere tid, som en viktig rettssikkerhetsgaranti. I tillegg til kontradiksjonsprinsippet rettslige forankring

---

⁵² Dette blir også anført i Jørgen Aall, *Rettergang og menneskerettigheter*, Bergen 1995 side 412

i kravet til ”rettferdig rettergang” i EMK art. 6 nr. 1, kan deler av prinsippets innhold forankres i EMK art. 6 nr. 3 bokstav d og SP art. 14 nr. 3 bokstav e. Artikkel 6 nr. 3 bokstav a til e oppstiller ulike minsterrettigheter for enhver som blir siktet for en straffbar handling. I bokstav d står det at siktede har rett til ”å avhøre eller la avhøre vitner som blir ført mot ham, og få innkalt og avhørt vitner på hans vegne under samme vilkår som vitner ført mot ham”. Minsterrettighetene gjelder imidlertid ikke ubetinget. Som jeg har vært inne på tidligere kan det være grunnlag for å tolke bokstav d innskrenkende, i den grad hele prosessen anses som ”fair”.⁵³

Retten til kontradiksjon blir ikke like godt ivaretatt der vitner forklarer seg anonymt, som der siktede kjenner identiteten. Når vitnet forklarer seg anonymt må ulike tiltak iverksettes for å skjule identiteten til vitnet eller forklaringens innhold. Det være seg at vitnets navn og personalia ikke blir opplyst for siktede, til fullstendig anonymisering i form av stemmefordreining og utkledning, se § 130a tredje ledd bokstav a til c.

Innskrenkingen i prinsippets kjerne avhenger imidlertid av hvor omfattende anonymiseringen er. Ved en drøftelse av forholdet til kontradiksjonsprinsippet kan man skille mellom to typetilfeller – der vitnet er tilstede under selve vitneavhøret, og der vitnet ikke er det og det heller ikke forligger lydoverføring til siktede fra vitneavhøret. Innad i typetilfellene finnes det også nyanseforskjeller for grader av anonymitet som behøves. Lovgiver har imidlertid vurdert det slik at ingen av typetilfellene medfører vesentlig betenkeligheter av hensyn til siktedes forsvar, jf § 130a annet ledd.⁵⁴

For å ta det siste typetilfellet først, så skal siktede som hovedregel bekjentgjøres det som er forhandlet i hans fravær, jf § 245 annet ledd første punktum, jf § 284 tredje ledd. Han har også rett til å uttale seg etter at vitneforklaringen er referert til ham, jf § 303, noe som er et direkte utslag av kontradiksjonsprinsippet. Ved anonym vitneførsel har han derimot ikke rett til opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, jf § 245 annet ledd annet punktum. Siktede har heller ikke rett til å se dokumenter i saken som avslører identiteten, jf § 264 første ledd annet og tredje punktum og femte ledd. Opplysninger som kan avsløre identiteten skal ikke nedtegnes i rettsboken, se § 21a, men nedtegnes i et særskilt dokument etter reglene i

---

⁵³ Aall side 205 og side 393 ff.

⁵⁴ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 114

beskyttelsesinstruksen, se oppbevaringsforskriften⁵⁵ § 2 jf § 1. Det samme gjelder for opplysninger som fremkommer av dommen, se § 40 sjette ledd andre punktum, og for opplysninger om vitneidentiteten som fremkommer av kjennelsen, jf § 52 tredje ledd.

Når siktedes rett til å gjøre seg kjent med vitnets forklaring innskrenkes, bidrar det til at vitnet under hovedforhandlingen kan snakke fritt og forklare seg om den straffbare handlingen. Vitnet behøver ikke være redd for at siktede skal finne ut hvem han eller hun er gjennom forsnakkelse, og det er grunn til å tro at vitnet er mer avslappet i denne situasjonen, enn når siktede befinner seg i samme rom. Reglene bidrar derfor på den ene siden til at saken blir godt opplyst. På den andre siden innskrenkes siktedes rett til å stille spørsmål og imøtegå vitnebeviset. Betenkelighetene med å innskrenke siktedes kontradiksjonsmuligheter avhjelpes til dels ved at forsvareren kan få vite identiteten, og at han er tilstede selv om ikke siktede er der, for å utspørre vitnet.

Dersom siktede og vitnet kjente hverandre personlig, ville det vært store betenkeligheter med å ikke la ham bekjentgjøre seg vitnets forklaring. Vitnet kan ha et ønske om å sverte ham av grunner ingen andre kjenner til, og siktede har i større grad enn de andre aktørene i rettssalen mulighet til å oppdage om vitnet eksempelvis farer med usannheter eller overdrivelser. Men siden de ikke har et personlig forhold, sitter ikke siktede inne med opplysninger og fakta om vitnet som ikke forsvarer og retten har. Retten, aktor og forsvarer har alle muligheter til å stille de spørsmål som er av betydning for saken og vurdere vitnets troverdighet.

Unntak som kompliserer bildet kan imidlertid tenkes. For eksempel kan tilfældighetsvitnet eller polititjenestemannen være siktedes tidligere mobbeoffer på grunnskolen, og hevntanken sitte løst under vitneforklaringen. Motivet er da ikke tydelig for andre enn siktede. Eksemplet er imidlertid neppe særlig praktisk. Det er lettere å tenke seg tilfeller der politietterforskere ved tidligere oppdrag har vært siktede bekjent, og gjennom bekjentskapet har noe å utsette på polititjenestemannen som person.

Slikt kan være lettere å avdekke ved det andre typetilfellet – der beskyttelsestiltak av vitnets identitet blir iverksatt, men at siktede er fysisk til stede under vitneavhøret, eller befinner seg i

---

⁵⁵ Forskrift 6. juli 2001 nr 759 om oppbevaring ved domstolene av dokumenter i saker med anonym vitneførsel

et annet rom med lydoverføring. Ved å unnlate å skjule selve eksempelvis ansiktet, men hemmeligholde navn, adresse og forklaringens innhold, kan siktede avdekke relasjoner mellom ham selv og vitnet.

Når siktede er tilstede under eksaminasjonen av vitnet, må det ikke fremkomme noen opplysninger som tilkjenner hvem vitnet er. Her er forholdet til kontradiksjonsprinsippet også innskrenket, men på en annen måte enn for det første typetilfellet. Siktede er til stede og kan i prinsippet stille spørsmål til vitnet selv. Derimot må ingen spørsmål som avslører identiteten fremlegges vitnet. Dette har negativ konsekvens for selve opplysningen av saken, samt at det medfører problemer for forsvarers spørsmålsstilling, og for muligheten til å etterprøve vitnets generelle troverdighet og pålitelighet. For selv om et anonymt vitne aldri skal ha personlige relasjoner til siktede, kan informasjon om vitnets bakgrunn, erfaringer og sosiale posisjoner være med på å danne et inntrykk av vitnets troverdighet.⁵⁶ I den grad slik informasjon er med på å identifisere vitnet, skal vedkommende ikke svare på spørsmålene. Som illustrerende eksempel på problemer som kan oppstå nevnes følgende:

Fru Ås bor i 4. etasje i et rekkehus i Lillevikveien 4. En sen høstkveld er hun og en rekke personer som har grillfest rett bortenfor, vitner til et basketak som utspiller seg på gata under fru Ås, mellom to rivaler fra A og B-gjengen. I kampens hete legger slåsskjempene ikke merke til fru Ås som er vitne til hendelsen. Mellom boligblokka og gata er det avfelte løvtrær. Foran fru Ås sin leilighet står imidlertid en stor og praktfull gran som skjuler at hun står på verandaen sin. Kampen ender med at en av mennene skyter den andre før han stikker av. Fru Ås ringer politiet som ankommer stedet og starter etterforskningen. Siden fru Ås er redd for at den mistenkte i saken skal true henne på livet og i verste fall ta livet av henne dersom han får rede på hvem hun er, vitner hun anonymt både under etterforskningen av saken og under hovedforhandlingen. Under rettssaken stiller aktor spørsmål til henne, før det er forsvarerens tur.

I denne situasjonen har verken aktor eller forsvareren mulighet til å spørre fru Ås i hvilken etasje hun befant seg i da ugjerningen skjedde. Svarer hun 4. etasje kan siktede avdekke hvor hun bor. Forsvarer kan heller ikke spørre hvor god sikt hun hadde til basketaket som utspant

---

⁵⁶ Se også Per Wang, "Advokater er tvilende til bruk av anonyme vitner", Advokatbladet nr 2 for 2000, Oslo side 5-7

seg, for på den måten å teste vitneutsagnets troverdighet. Sier hun at grana skjulte mye av ansiktene deres, og at hun stort sett så konturene av personene, eller at hun – som den eneste på vestsiden av blokka – har veranda, vil det være enkelt for siktede å forstå hvor fru Ås bor.

Dersom siktede skal være til stede i rettssalen når fru Ås forklarer seg, ser vi at anonymiseringen setter store begrensninger for eksaminasjonen av vitnet. Både arten av anonymiseringen og omfanget har betydning. Jo større anonymiseringen av vitnets identitet er, desto større blir begrensningen for spørsmålsstillingen. Når ikke alle fakta kommer på bordet omkring det straffbare forholdet, kan i verste fall feilopplysninger eller tvilsomme vitneutsagn forbli uoppdaget, og saken blir ikke like godt opplyst som dersom vitnets identitet ikke måtte beskyttes. Anonym vitneførsel har da negativ betydning for både opplysning av saken og for ønsket om å oppnå et materielt riktig resultat.

Vi har sett at selv om lovgiver mener innskrenkningene i kontradiksjonsprinsippet ikke medfører vesentlige betenkeligheter for siktedes forsvar, jf § 130a annet ledd, taler kontradiksjonsprinsippet alltid mot anonym vitneførsel i straffesaker, men at ulike situasjoner har ulike konsekvenser. I tillegg er det klart at jo mer som holdes skjult for siktede, desto mer vidtgående konsekvenser har det for kontradiksjonen.

3.4.5 Bevisumiddelbarhetsprinsippet og muntlighetsprinsippet

Hensynet til bevisumiddelbarhet er i likhet med hensynet til kontradiksjon, et prinsipp som følger av kravet til rettfærdig rettergang i EMK art. 6 nr. 1. Prinsippet følger også forutsetningsvis av EMK art. 6 nr. 3 bokstav d. Kjernen i bevisumiddelbarhetsprinsippet er at all bevisførsel i ting- og lagmannsretten som hovedregel skal foregå direkte for den dømmende rett, og ikke gjennom skriftlige rapporter. Retten tar kun i betraktning bevis som er ført under hovedforhandlingen, jf § 305. Tross hovedregelen finnes det en rekke bestemmelser i straffeprosessloven som tillater føring av middelbare bevis. Det vil si at bevisførselen skjer indirekte for den dømmende rett. Et eksempel på dette er nedskrevne vitneforklaringer fra etterforskningsstadiet som blir opplest for retten istedenfor at vitnet selv forklarer seg, jf § 296 annet ledd.

Bevisumiddelbarhetsprinsippet begrunnelse er blant annet at rettens medlemmer gjennom umiddelbar bevisførsel danner seg et direkte inntrykk av bevisets pålitelighet.⁵⁷ Når vitner møter i retten blir de preget av stundens alvor, og vil automatisk yte sitt beste. En viktig kilde til forståelse og vurdering av troverdigheten til vitner skjer ved at rettens medlemmer leser vitnets ansiktsuttrykk og kroppsspråk, og det er vanskeligere å lyve muntlig enn skriftlig. På den måten får umiddelbare bevis større nytteverdi enn middelbare.

Det er også lettere for rettens medlemmer å få avklart misforståelser eller momenter de er usikre på, når bevisene føres direkte for den dømmende rett.⁵⁸ Dermed sikres det at saken blir best mulig opplyst, noe som igjen bidrar til at det blir truffet et materielt riktig resultat i hvert enkelt tilfelle. Også effektivitetshensynet kan noen ganger begrunne bevisumiddelbarhetsprinsippet på den måten at saksbehandlingen skal konsentreres slik at gjennomføringen skjer innen rimelig tid. Dette kalles konsentrasjonsprinsippet, og er et viktig rettsstatsideal og viktig målsetning for rettergangsordningen.⁵⁹ Effektivitetshensynet er likevel ikke entydig. Dersom eksempelvis vitnet trenger tolk eller bor langt unna domstolen kan det være kostnadskrevende og ta mye tid å gjennomføre bevisumiddelbarhet.

En annen ulempe med bevisumiddelbarhetsprinsippet er at den menneskelige hukommelsen svekkes over tid. Det kan ta år før en dom er rettskraftig, og på den tiden vil man ha glemt detaljer fra det straffbare forhold. Det er også en viss fare for at vitnet eller tiltalte tilpasser forklaringen sin til neste instans.

Bevisumiddelbarhet henger nøye sammen med muntlighetsprinsippet. Muntlig saksbehandling innebærer at retten treffer avgjørelse i saken på grunnlag av det som fremkommer muntlig under hovedforhandlingen. I § 278 første ledd første punktum står det at hovedforhandlingen er muntlig og etter § 133 første ledd første punktum skal vitnene forklare seg muntlig. EMD har innfortolket kravet til muntlighet når det er nødvendig for å oppnå en rettferdig rettergang.⁶⁰

Muntlighet legger forholdene til rette for kontradiksjon, og gjør at retten kan ha umiddelbar kontakt med bevisene.

---

⁵⁷ Skoghøy side 428

⁵⁸ Skoghøy side 428

⁵⁹ Skoghøy side 435

⁶⁰ Erik Møse, *Menneskerettigheter*, 1. utgave 2002, 3. opplag 2004, Oslo 2002 side 355

Når et vitne forklarer seg anonymt skjer det muntlig, og som hovedregel umiddelbart fremfor retten. Bevisumiddelbarhetsprinsippet ivaretas derfor til tross for hemmeligholdelsen. Men hvis siktede ikke befinner seg i rettssalen under vitneprovet, representerer anonym vitneførsel i så måte et brudd på prinsippet for siktedes del. Etersom prinsippet imidlertid begrunnes ut fra at rettens medlemmer – og ikke siktede selv - skal ha mulighet til å oppleve vitneforklaringen umiddelbart, ivaretas både prinsippet og hensynet til siktedes rettsikkerhet.

I stedet for å pålegge siktede eller andre å forlate rettssalen, kan retten med hjemmel i både § 130a første ledd bokstav c, § 245 første ledd sjette punktum og § 284 første ledd sjette punktum, sette i verk tiltak slik at vedkommende ikke kan iakttå vitnet, ved for eksempel bruk av skjerm. På den måten kan siktede bedre imøtegå vitnets forklaring, og anonymiseringen blir mindre rettsikkerhetsmessig betenkelig. Hensynene bak bevisumiddelbarhetsprinsippet taler for at vitnet i så måte bør sitte slik at rettens medlemmer og forsvareren har øyekontakt med vitnet. Når aktørene vet mindre om vitnet enn de normalt gjør, er det desto viktigere å danne seg et selvstendig inntrykk av vedkommende – herunder reaksjonsmåter og kroppsspråk - og vitnets generelle troverdighet.⁶¹

Selv der bevisføringen skjer umiddelbart både overfor siktede og retten, kan vitneforklaringer som avgis anonymt medføre at vitneførselen delvis strider mot bevisumiddelbarhetsprinsippet. Ved utkledning og stemmefordreining kan det være vanskelig for retten å danne seg et inntrykk av personen, og usannheter kan være problematisk å oppdage hvis eksempelvis vitnets bristende stemme ikke blir lagt merke til på grunn av stemmefordreining. På den andre siden er det bedre at bevis er middelbare i sin form, enn at beviset overhodet ikke føres. Så kan retten på sin side ta hensyn til dette i sin bevisvurdering.

---

⁶¹ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), Uttalt av Forsvarsgruppen av 1977, side 41

3.4.6 Prinsippet om fri bevisførsel og fri bevisvurdering

I norsk straffeprosess kan partene som hovedregel føre alle ønskelige bevis for retten, som på sin side på fritt grunnlag vurderer bevisene, samt avgjør hvilken vekt hvert enkelt bevis skal ha. Prinsippet om fri bevisførsel og fri bevisvurdering fremkommer ikke eksplisitt av loven, men følger av rettspraksis. På samme måte som de andre saksbehandlingsprinsippene fører de til at saken blir godt opplyst.

Det finnes imidlertid noen unntak fra prinsippet om fri bevisførsel. Det er i utgangspunktet ikke anledning til å føre bevis som er tilveiebrakt på ulovlig eller utilbørlig måte, jf sikker rett.⁶² Videre finnes unntak i loven for bevis som ikke bidrar til opplysning av saken, jf § 292 annet ledd, bevis som er tilbudt for sent jf § 293 og bevis som krenker viktige verdier, jf §§ 117 ff. Og når det er begjært anonym vitneførsel etter § 130a eller § 234a, kan det ikke føres bevis som medfører at identiteten til vitnet eller informanten blir kjent, se § 292 tredje ledd.

I avgjørelsen av bevisets verdi i forhold til andre bevis, foretar retten en konkret vurdering der de avgjør hva som kan utledes av bevismidlene, og hvilken vekt de skal tillegges.⁶³

Vitneforklaringer fra anonyme vitner har ikke like stor bevisverdi som vitneforklaringer potensielt kan ha.⁶⁴ Forholdet til prinsippet om bevisumiddelbarhet er allerede nevnt. Videre skyldes det i hovedsak at moteksaminasjonsadgangen til siktede har vært svært begrenset, og vitnets manglende troverdighet og pålitelighet kan i verste fall forbli uoppdaget.

3.4.7 Partsoffentlighetsprinsippet

Partene har som hovedregel rett til å gjøre seg kjent med dokumentene i egen straffesak, samt være tilstede ved alle rettsmøter. På den måten sikres det at opplysningene som fremkommer er korrekte og fullstendige, og det tilrettelegger for kontradiksjonsprinsippet. Prinsippet har også sammenheng med hensynet til likestilling mellom partene.

---

⁶² Se for eksempel Rt. 1991 side 616

⁶³ Skoghøy side 437

⁶⁴ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 31

Adgangen til dokumentinnsyn er videre for tiltalte under hovedforhandlingen, jf §§ 264 og 267, enn når han kun har status som mistenkt, se § 242. Tiltalte har blant annet rett til å gjøre seg kjent med vitneforklaringene i saken, mens forsvareren til en mistenkt kan gis tilgang til dokumenter med pålegg om taushet. Jeg skal ikke gjennomgå disse reglene, men peker på at hvis mistenkte i straffesaken skulle hatt tilgang til absolutt alle politiets dokumenter, ville det vært ødeleggende for videre etterforskning.

Anonym vitneførsel i straffesaker innebærer en omfattende skranke for partsoffentlighetsprinsippet. I den grad dokumentene røper vitnets identitet, har mistenkte/tiltalte ikke innsynsrett i straffesakens dokumenter når det er begjært anonym vitneførsel, se § 242 annet ledd første punktum og § 264 femte ledd første punktum. Dersom begjæringen avslås gjelder reglene i § 242 første ledd og § 264 første ledd kun når påtalemyndigheten velger å føre vitnet under full identitet, se § 242 annet ledd andre punktum og § 264 femte ledd annet punktum.

Innskrenkningene i dokumentinnsynet gjelder ikke siktedes forsvarer, så langt forsvareren ikke har valgt bort retten til å vite vitnets identitet, jf § 130 fjerde ledd annet punktum. De rettssikkerhetsmessige betenkelighetene er derfor mindre enn dersom verken siktede eller forsvareren hadde innsynsrett. Likevel ser vi at prinsippet om partsoffentlighet taler mot anonym vitneførsel.

3.4.8 Offentlighetsprinsippet

Mens partene i straffesaken som hovedregel har rett til å se dokumentene i saken forut for hovedforhandlingen, har som hovedregel også allmennheten innsynsrett i det som foregår under domstolbehandlingen av saken. Prinsippet om offentlighet er nedfelt i dstl. § 124, der det i første ledd fremkommer at ”rettsmøtene er offentlige og forhandlingene og rettsavgjørelsene kan gjengis offentlig, hvis ikke annet er bestemt i lov eller av retten i medhold av lov”. At offentlig rettergang er utgangspunktet fremkommer også eksplisitt av EMK art. 6 nr. 1 og SP art. 14 nr. 1. Ettersom kun deler av bevismaterialet fremkommer ved rettsmøter under etterforskningsstadiet, kan et offentlig gjengitt referat skade både videre

etterforskning og gi et unyansert bilde av bevismaterialet.⁶⁵ Derfor er det referatforbud for offentligheten i rettmøter utenfor hovedforhandling i alle saker utenom tilståelsessaker, jf § 129 første ledd.

Gjennom offentlig saksbehandling sikrer man at det ikke foregår forskjellsbehandling, samt at overgrep fra domstolen og påtalemyndigheten ikke finner sted overfor siktede. Når publikum har rett til å være tilstede under hovedforhandlingen og når dommen offentliggjøres, økes i tillegg den generelle tilliten til rettsapparatet.⁶⁶ Offentliggjøring bidrar også til at kunnskap om rettsreglene spres, og at debatter skapes når rettstilstanden ikke samsvarer med befolkningens rettsbevissthet.⁶⁷ I tillegg bidrar offentligheten til at aktørene under rettergangen yter sitt beste.

Det finnes imidlertid også ulemper med offentlighetens søkelys. Det er de negative virkningene som begrunner at offentlighet ikke er utgangspunktet for politiets etterforskning av saken. Det ville blant annet vært skadelig for politiets videre arbeid dersom all informasjon ble offentliggjort under etterforskningen. En av de største ulempene med offentlighet er medias fokusering på store straffesaker. For siktede og fornærmede, samt deres familie og venner, representerer det en stor belastning å være i medias søkelys, og på mange måter blottlegge privatlivet.⁶⁸ Vi kjenner alle til den enorme mediedekningen av Orderud-saken og Nokas-saken som kan karakteriseres som skrekkeksempler på nettopp dette. Et spørsmål man kan stille er om pressens fokus på å skape gode overskrifter til tider går for langt.

På grunn av blant annet den enkeltes rettsvern mot uønsket publisitet, og at et absolutt krav om offentlighet vil kunne kollidere med andre nasjonale interesser, gjelder offentlighetsprinsippet ikke unntaksfritt.⁶⁹ I norsk rett er unntakene mange og nedfelt i dstl. §§ 125 følgende. Det presumeres at unntakene fra offentlighetsprinsippet er i samsvar med unntakene som fremkommer i EMK art. 6 nr. 1 og SP art. 14 nr. 1.⁷⁰ Det fremkommer av dstl. § 125 første ledd bokstav e at retten kan beslutte at rettsmøtet helt eller delvis holdes for

---

⁶⁵ Ot.prp. nr. 55 (1997-1998) side 47

⁶⁶ Skoghøy side 429

⁶⁷ Skoghøy side 429 og Andenæs 138

⁶⁸ Andenæs side 139

⁶⁹ Andenæs side 139

⁷⁰ Jebens side 371

lukkede dører når et vitne skal forklare seg anonymt. Ordlyden gir ikke svar på hvilken vurdering som legges til grunn. I forarbeidene til bestemmelsen står det at retten har adgang, men ingen plikt til å beslutte lukkede dører mens avhøret pågår.⁷¹ Videre står det på side 109 i Ot.prp. nr. 40 (1999-2000):

”Ved avgjørelsen av om det skal besluttes lukkede dører vil det særlig være av betydning om det er mulig å gjennomføre avhøret uten at identiteten til vitnet blir kjent. Er det noen risiko for at uvedkommende kan slutte seg frem til hvem vitnet er selv om navnet ikke blir oppgitt, bør retten beslutte at rettsmøtet skal holdes for lukkede dører.”

Ved å holde dørene lukket, og samtidig forby offentlig gjengivelse av forhandlingene etter dstl. § 129 annet ledd, har retten mulighet til å forhindre at informasjon om rettsbehandlingen tilfaller uvedkommende, som eksempelvis siktedes kamerat eller gjengmedlem. Denne løsningen kan være å foretrekke fremfor å pålegge andre spesifikke personer enn siktede selv til å forlate rettssalen mens vitnet forklarer seg, jf § 245 første ledd tredje punktum og § 284 første ledd fjerde punktum, hvis man er usikre på hvem som er ute etter å skade vitnet.

Å holde dørene lukket kan også ha positiv virkning i forhold til mediepresset, og dermed være positivt for siktedes rettssikkerhet. Under høringsrunden ble det fremhevet fra enkelte høringsinstanser at en negativ konsekvens ved anonym vitneførsel er at pressen vil gripe et ekstra godt tak i de sakene der vitner forklarer seg anonymt.⁷² Selv om anonym vitneførsel ikke er i direkte strid med uskyldspresumpsjonen i EMK art. 6 nr. 2, kan medias fokusering på saken innebære at siktede stemples som farlig og skyldig før han er dømt. Og på tross av lovtekniske begrensninger vil offentlighet bidra til en alminneliggjøring av tanken om at man kan avgi vitneprovet anonymt.

I tillegg kan mediedekningen medføre grunnløs frykt for represalier. Gjennom skremmende reportasjer om hva anonyme vitner kunne ha gjennomgått ved å vitne under full identitet, kan frykten føre til at andre vitner nekter å forklare seg for politiet og overfor domstolene, med krav om anonymitet. Hvis media ikke får være tilstede, kan det imidlertid føre til at mediedekningen blir redusert.

---

⁷¹ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 109

⁷² Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 27

3.4.9 Oppsummering og de lege ferenda-betraktninger

Gjennomgangen viser at mange grunnleggende prinsipper må vike for hensynet til vitnets sikkerhet og hensynet til gjenbruk av politietterforskere i alvorlige straffesaker. Som jeg allerede har vært inne på tidligere kan saksbehandlingen etter en totalvurdering fremstå som rettferdig ved anvendelsen av anonyme vitner, selv om enkelte saksbehandlingsprinsipper er overskredet. Desto mindre grad av anonymitet, desto mindre er betenkeligheten med å tillate det. I en viss utstrekning avhjelpes betenkelighetene av at forsvareren etter eget ønske kan få vite hvem vitnet er. En problematikk som reiser seg i det henseende er at tillitsforholdet mellom advokat og siktede kan svekkes når siktede vet at hans forsvarer sitter inne med opplysninger som han selv ikke får tilgang til. For hvordan kan forsvareren gjøre et tilfredsstillende arbeid når han ikke kan være hundre prosent ærlig overfor sin klient?

Ut fra et rettspolitisk ståsted mener jeg man kan stille spørsmålstegn ved en utvikling som i større grad enn tidligere tar mer hensyn til sakens opplysning og ønske om en oppklaring, enn hensynet til siktedes rettsikkerhet. Ettersom frykten for trusler og represalier som oftest er skapt av siktede selv, må man derimot i utgangspunktet være tilbøyelig til å la hensynet til vitnets sikkerhet veie langt tyngre enn mange av de gjeldene rettsikkerhetsgarantiene. Det kan imidlertid tenkes situasjoner der hensynet til siktedes rettsikkerhet må ha tyngre slagkraft enn motivet bak bestemmelsene. For eksempel finner jeg det betenkelig at vitnet skal - selv om det bidrar til opplysningen av saken - kunne forklare seg uten at siktede verken er tilstede i rettssalen eller får opplyst store deler av forklaringens innhold.

Når det gjelder politiets tjenestemenn som driver skjult etterforskning, mener jeg man kan stille større spørsmålstegn ved at gjenbrukshensynet skal veie tyngre enn mange av de grunnleggende prinsippene i norsk straffeprosess som skal sikre siktedes rettsstilling. Selv om man ikke frykter at siktede skal begå noen ugjerning mot politivitnet, får det likevel konsekvenser for straffesaken og bevisføringen. På den andre siden mener jeg at det er et viktig grep i kampen mot organisert og alvorlig kriminalitet, å gjøre drastiske tiltak slik at man sikrer videre etterforskningsarbeid for politiet. Ettersom det er erfarne og profesjonelle polititjenestemenn som er aktuelle som anonyme vitner, vil aktoratet, retten og forsvareren i langt større grad ha frihet til å stille spørsmål og imøtegå beviset, enn der et livredd

tilfeldighetsvitne sitter i vitneboksen og skal forklare seg. Jeg anser muligheten for å kle ut vitnet og bruke stemmefordreining større her, enn for det andre typetilfellet. Man sikret at siktede selv får være tilstede under vitneprovet, samt at vitnet i større grad enn ved vitneforklaringer fra tilfeldighetsvitner er oppmerksom på hva han kan si, og hva han må unnlate å si for å bli gjenkjent. Kontradiksjonsadgangen kan da ivaretas i stor grad selv om siktede er tilstede. Denne løsningen må derfor være å foretrekke fremfor at siktede ikke befinner seg i rettssalen.

4. Vilkår i § 130a for anonym vitneførsel under domstolbehandling av straffesaker

4.1 Generelt om vilkårene i § 130a

I tillegg til at anonym vitneførsel etter § 130a kommer til anvendelse ved rettslig avhør under etterforskning av straffesaker, samt under hovedforhandlingen for ting – og lagmannsretten, kommer bestemmelsen til anvendelse i overføringssaker til tvunget psykisk helsevern etter strl. § 39 og tvungen omsorg etter § 39a.⁷³

Det finnes 4 kumulative vilkår for å tillate anonym vitneførsel, og de er alle strenge. Lovgiver ønsket å forme en snever unntaksregel ettersom anonym vitneførsel gjør innskrenkninger i viktige prinsipper.⁷⁴ Selv om alle vilkårene er oppfylt plikter ikke retten å tillate anonym vitneførsel, jf ordet ”kan” i første ledd. Retten foretar en skjønnsmessig avveining mellom hvor mye man oppnår ved at vitnet forklarer seg anonymt, og muligheten for siktede til å finne ut hvem siktede er uansett.⁷⁵

Beslutningen om anonymitet treffes ved kjennelse etter begjæring fra statsadvokaten, jf første ledd, og kan påkjæres i henhold til §§ 377 og 378 nr 3. Siktede skal ha forsvarer i rettsmøtet som avholdes for å avgjøre om vitnet skal forklare seg anonymt, samt når retten før hovedforhandlingen foretar et anonymt avhør av et vitne, jf § 97 annet ledd.

Når kjennelsen tillater anonym vitneførsel skal den opplyse om saksforholdet som retten har funnet bevist som grunnlag for avgjørelsen, og om de grunner den har lagt vekt på ved avgjørelsen av om vilkårene § 130a er oppfylte, se § 130a sjuende ledd. Formålet med begrunnelsesplikten er i følge forarbeidene for det første å sikre at spørsmålet om anonymitet blir vurdert inngående av retten, for det andre for at grunnlaget for å vurdere avgjørelsen i forbindelse med kjæremål eller anke skal bli godt, og for det tredje for å sikre et godt

---

⁷³ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 113

⁷⁴ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 32

⁷⁵ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 115

grunnlag i tilfelle klagesak til EMD.⁷⁶ Dersom det blir avgjort å ikke tillate anonym vitneførsel, kommer de alminnelige reglene i § 52 til anvendelse.

Av hensyn til vitnet som skal forklare seg bør avgjørelsen om anonymitet treffes under saksforberedelsen, jf § 272 første ledd bokstav e. Klarlegging på et tidlig stadium bidrar til at nødvendige praktiske gjennomføringstiltak kan iverksettes. Avgjørelse om anonymitet under saksforberedelsen blir truffet av rettens leder i tingretten, og av tre fagdommere i lagmannsretten, jf § 130a sjette ledd. Dette er i så måte et unntak fra hovedregelen i § 54 om at avgjørelser under saksforberedelsen treffes av formannen eller eventuelt en saksforberedende dommer. Dersom avgjørelsen treffes under hovedforhandlingen treffes den av hele retten. En beslutning om anonymitet eller ikke anonymitet som er truffet under saksforberedelsen er ikke bindende for retten under hovedforhandlingen, jf § 272 femte ledd første punktum. Dette har sammenheng med at retten etter § 294 har ansvar for at saken blir fullstendig opplyst.⁷⁷ Finner retten at anonymitet vil medføre vesentlige betenkeligheter for siktedes forsvar i saken, kan de da beslutte at vitnet må forklare seg under full identitet.

4.2 Sakstyper

Paragraf 130a første ledd oppstiller en positiv oppramsing over sakstyper der anonym vitneførsel kan være aktuelt. Generelt gjelder det alvorlige forbrytelser der vold mot liv, legeme og helbred er en fellesfaktor. Det være seg motarbeiding av rettsvesenet, innbrudd, kapring, grov narkotikaforbrytelse eller heleri av slik forbrytelse, voldtekt, legemsbeskadigelse med betydelig skade til følge, grov legemsbeskadigelse, drap, utpressing, grovt ran eller heleri av slik forbrytelse, samt overtredelse av en rekke straffebud i alkoholloven⁷⁸ (alkhl.). I mange av straffebudene er strafferammen 21 års fengsel for de groveste tilfellene. Forsøk og fullbyrdet handling likestilles, for selv om forbrytelsen ikke er fullbyrdet har gjerningsmannen også ved forsøk, forsett med hensyn til gjerningsbeskrivelsen i straffebudet, jf strl. § 40, og dermed det man betegner som ”den ondes vilje”. For et vitne vil faren for represalier derfor være den samme som ved fullbyrdelse.

---

⁷⁶ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 117

⁷⁷ Magnus Matningsdal, *Siktedes rett til å eksaminere vitner*, Bergen 2007, side 196

⁷⁸ Lov 2. juni 1989 nr. 27 om omsetning av alkoholholdig drikk m.v. (alkoholloven)

I lovt teksten står det at ”ved overtredelse av” straffebudene kan anonymisering være aktuelt. Ut fra en ordlydstolkning må det med sikkerhet fastslås at straffebudet er overtrådt for at bestemmelsen kommer til anvendelse. Imidlertid kreves det kun ”rimelig grunn” til å undersøke om det straffbare forholdet foreligger, jf § 224 første ledd.

I forarbeidene tar departementet opp problemet tilknyttet tilfeller der saken gjelder flere straffbare forhold og bare ett eller noen av dem faller inn under oppregningen i § 130a, og tilfeller der saken gjelder flere siktede og vitnet skal forklare seg om alle.⁷⁹ For det første tilfellet skal retten vurdere om vilkårene er oppfylte for sakstypen som faller inn under loven. Dersom vilkårene er oppfylt må vitnet ha mulighet til å forklare seg anonymt også om andre forhold enn de som oppramset i § 130a. Uten denne muligheten vil anonymiseringen bli illusorisk. Av den grunn skal retten i sin skjønnsmessige vurdering av om anonymitet skal tillates, ta hensyn til at vitnet skal forklare seg om alle forholdene under anonymitet. Når det gjelder det andre typetilfellet med flere siktede i samme straffesak, må vilkårene være oppfylte for hver enkelt.⁸⁰ Man må imidlertid gå ut fra at dersom det er fare for at medsiktede skal utsette vitnet for represalier, er vilkåret oppfylt selv om det ikke er fare for at siktede selv utsetter vitnet for represalier.

4.3 Nødvendighetsvilkåret og farevilkåret

I tillegg til at det må dreie seg om overtredelse av et av straffebudene i første ledd, må farevilkåret i bokstav a eller b være oppfylt, og anonymiseringen må være ”strengt nødvendig”, jf § 130 annet ledd. Kun da er det rimelig og forsvarlig å ta i bruk dette virkemiddelet.⁸¹ Hvis det er mulig å beskytte vitnet på annen måte enn ved anonymisering, skal virkemiddelet benyttes. Dette følger også av et forsiktighetshensyn. Selv om anonymitet må være nødvendig, kan det anonyme vitnebeviset imidlertid ikke være det eneste eller hovedsakelige bevis for saken, jf praksis fra EMD-domstolen.⁸² I kapittel 6 vil jeg komme nærmere inn på vilkårene som oppstilles av EMD ved tolkningen av EMK art. 6.

---

⁷⁹ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 112

⁸⁰ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 112

⁸¹ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 40

⁸² EMDs dom 26. mars 1996 *Doorson mot Nederland* avsnitt 76

4.3.1 Farevilkåret for tilfeldigheitsvitner

Etter første ledd bokstav a må det være fare for ”en alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten til vitnet” dersom vitnets identitet blir kjent. Det samme gjelder hvis det er fare for en alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten til et av vitnets nærmeste, se bokstav a jf § 122. Også registrerte partnere beskyttes av bokstav a, jf partnerskapsloven⁸³ (partnl.) § 3.

Betegnelsen ”alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten” er likelydende med bestemmelsene om særreaksjoner i strl. §§ 39 følgende etter lovendringen i 1997. I Ot.prp. nr. 40 på side 113 fremkommer det at:

”(…) det siktes særlig til en alvorlig voldsforbrytelse, seksualforbrytelse, frihetsberøvelse eller ildpåsettelse, men også andre forbrytelser kan omfattes av begrepet. Motivene til endringen i § 39 kan i det vesentlige gi veiledning også i forhold til den nye § 130a.”

Bestemmelsen gir ikke svar på om det stilles som vilkår at det er fare for at siktede selv truer vitnet eller vitnets nærmeste med trussel om hevn. Hensynet til vitnebeskyttelse taler for at anvendelsesområdet omfatter andre enn siktede selv.⁸⁴ I slike tilfeller foreligger også en ”fare”, jf ordlyden. Forarbeidene gir også uttrykk for at bestemmelsen skal tolkes slik, og som eksempel nevnes at et gjengmedlem med eller uten anmodning fra siktede selv, begår en av de nevnte forbrytelsene mot vitnet eller vitnets nærmeste.⁸⁵

Retten står overfor en vanskelig vurdering når de beslutter om vitnet er utsatt for fare eller ikke, og om risikoen er tilstrekkelig tilstede. Skal identiteten tilkjenngjøres eller er det fare for at vitnet blir utsatt for en av de nevnte straffbare handlingene hvis identiteten blir gjort kjent?

---

⁸³ Lov 30. april 1993 nr 40 om registrert partnerskap (partnerskapsloven)

⁸⁴ Se også Bjerke I side 523

⁸⁵ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 113

I lovt teksten står det ”kan være fare”, og ordlyden tilsier at det ikke kreves høy grad av sannsynlighet for at vilkåret skal anses oppfylt. Retten må foreta en konkret helhetsvurdering. I forarbeidene nevnes eksplisitt alvorligheten av forbrytelsen som et betydningsmessig moment. Jo alvorligere forbrytelse det er fare for, jo mindre krav stilles til sannsynligheten for at vitnet blir utsatt.⁸⁶

Det kreves ikke at faren er nærliggende. Imidlertid må faren objektivt sett være reell, og det er ikke tilstrekkelig med en rent subjektiv frykt fra vitnets side.⁸⁷

Siden første ledd bokstav a i hovedsak beskytter tilfeldigheitsvitner, har siktede og vitnet ingen personlige relasjoner bortsett fra den straffbare handlingen siktelsen gjelder. Man står derfor ikke overfor en situasjon der siktede på forhånd har tatt kontakt med vitnet for å true han til taushet. Retten må se hen til siktedes personlighet, miljøet rundt siktede, og vitnets rolle i straffesaken for å avgjøre om det foreligger fare. Det gir seg selv at vurderingen blir utpreget skjønnsmessig, og svaret relativt hypotetisk. Ut fra en objektiv vurdering kan man si at alle som er siktet for en straffbar handling som er oppramset i § 130a første ledd, potensielt kan opptre voldelig overfor vitner, da det dreier seg om siktelse vedrørende meget alvorlig kriminalitet. Men det finnes nyanser. Et medlem fra MC-miljøet eller A og B-gjengen i Oslo har normalt en langt mer voldelig fremtoning enn den menige mann på gaten som begår en kriminell handling.

I forarbeidene⁸⁸ fremkommer momenter som er av betydning for farevurderingen; er siktede delaktig i et organisert kriminelt miljø? Har siktede eller noen i hans miljø opptrådt truende overfor andre aktører i den foreliggende straffesaken eller en fortidig sak? Bærer personer i miljøet våpen? Hvilken straffbar handling er det siktelsen gjelder? Jo voldeligere miljø siktede befinner seg i, desto større grunn er det til å tro at vitnet kan bli utsatt for vold dersom han vitner til ulempe for siktede.

Videre nevner forarbeidene at det er av betydning hvilken straff siktede risikerer. Hvilken betydning har vitnet i saken? En som risikerer 21 års fengselsstraff kan ha større behov for å

---

⁸⁶ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 113-114

⁸⁷ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 113

⁸⁸ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 113 og 114

få vitnene til å forholde seg tause, contra en som risikerer et par års soning i fengsel, og dersom vitnet er meget sentralt i saken er det større grunn til å anta at han er i fare enn hvis han kun har en liten rolle.

Når vitnet ikke får forklare seg anonymt til tross for et sterkt ønske om det, bør retten være oppmerksom på problemene dette kan medføre. Selv om det rent objektivt er sikkert at vitnet ikke vil bli utsatt for vold eller trusler om vold, kan den opplevde faren medføre at vitneforklaringen ikke blir avgitt sannferdig. Da vil hensynet til sakens opplysning, og ønsket om å oppnå et materielt riktig resultat svekkes. Så selv om vitnets egen oppfatning av situasjonen ikke nevnes som et moment i forarbeidene, mener jeg det bør være et moment av betydning når retten treffer avgjørelsen om anonymitet etter § 130a.

4.3.2 Farevilkåret for politiets tjenestemenn

Når det gjelder farevilkåret tilknyttet første ledd bokstav b, må det være fare ”for at muligheten for et vitne til å delta skjult i etterforskningen av andre saker av den art som er nevnt, blir vesentlig vanskeliggjort”. Som nevnt i kapittel 1.3 kan det eksempelvis dreie seg om infiltrasjon, spaning, eller andre former for skjult etterforskning der siktede ikke kjenner identiteten til polititjenestemannen. I avgjørelsen av om polititjenestemannen skal vitne anonymt er gjenbruksverdien for politifolk i etterforskningsarbeidet avgjørende, men da altså kun for saker som nevnt i § 130a første ledd.⁸⁹

For å vitne anonymt må det være fare for at etterforskningsarbeidet blir ”vesentlig vanskeliggjort”. Ut fra en ordlydstolkning må vitneprov som avgis under full identitet medføre betraktelige problemer for videre etterforskningsarbeid, for å kunne tillates ført anonymt. Hensynet til siktedes rettssikkerhet taler også for at det skal mye til før unntaket anvendes, ettersom siktede selv ikke har noen skyld i at vitnet påberoper seg anonymitet.

---

⁸⁹ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 114

I Ot.prp. nr. 40 på side 114 nevnes ulike momenter som inngår i vurderingen for å tillate anonymitet:

”[...]hvor lang tid man regner med det vil gå før polititjenestemannen kan ta ”under cover”-oppdrag igjen, om han allerede nå vil kunne ta slike oppdrag i andre miljøer eller i andre deler av landet, og om det kan tas forholdsregler som gjør at polititjenestemannen likevel ikke vil bli gjenkjent siden, for eksempel forkledning. Ved den skjønsmessige vurderingen av om anonym vitneførsel skal tillates, vil det også være av stor betydning hvor viktig det er for politiet fortsatt å kunne bruke den aktuelle tjenestemannen til skjult etterforskning. Det beror blant annet på hvor lang erfaring polititjenestemannen har, og om han har kompetanse på området som få eller ingen andre har og hvor dyktig han er”.

Selv om en av politiets etterforsker ikke oppfylder vilkårene i bokstav b, kan han vitne anonymt på lik linje med sivile vitner hvis vilkårene i bokstav a er oppfylt.

4.4 Betenkeligheter for siktedes forsvar

Hvis anonym vitneførsel ”medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til siktedes forsvar”, kan anonymitet ikke besluttes, jf § 130a annet ledd. Ut fra en ordlydstolkning vil det si at vitneprovet som avgis anonymt ikke må påvirke siktedes mulighet til å forsvare seg mer enn det som er nødvendig. Det avgjørende er i følge Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) på side 114:

” [...]i hvor stor utstrekning den siktedes adgang til kontradiksjon begrenses, altså hans adgang til å imøtegå det vitnet sier. Det sentrale ved denne vurderingen er hvor viktig det er for den siktede å kjenne vitnets identitet for å kunne forsvare seg”.

Gjennomgangen av prinsipper og hensyn i kapittel 3 viser at vilkåret blant annet har sammenheng med de problemene som oppstår når siktede ikke får vært tilstede når tilfeldighets – eller politivitnet eksamineres, eller når adgangen til å stille spørsmål begrenses. Det må foretas en konkret helhetsvurdering for å avgjøre om det anonyme vitneprovet medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til forsvaret. Hvis vitnet er sentralt og det er viktig for siktede å kjenne vitnets identitet, er vilkåret ikke oppfylt.⁹⁰ Så langt vitnet og

---

⁹⁰ Ot. prp. nr. 40 (1999-2000) side 40

siktede ikke kjenner hverandre har lovgiver imidlertid avgjort at hindringene for siktedes forsvarsmuligheter ikke er for store, fordi spørsmålsstillingen kan skje uavhengig av siktedes kjennskap til vitnets troverdighet.⁹¹

4.5 Aktørenes taushetsplikt

Når det er begjært anonym vitneførsel er det kun dommere, lagrettemedlemmer og aktor som skal opplyses om vitnets navn og bekjentgjøres andre forhold som er av betydning for saken, se § 130a fjerde ledd. I tillegg har forsvareren en valgfri mulighet til å opplyses om disse forholdene. Som jeg allerede har vært inne på kan det ha negative konsekvenser for tillitsforholdet mellom forsvarer og siktede dersom forsvareren sitter inne med flere opplysninger i saken enn siktede selv. Forsvareren har anledning til å ombestemme seg hvis han i første omgang ikke ønsket informasjonen.⁹²

Med ”andre forhold som er av betydning for saken” menes opplysninger som sier noe om bevisverdien til vitneprovet. Igjen kan eksemplet med fru Ås brukes som illustrasjon. Det kan være betydningsfullt for opplysningen av saken å vite avstanden mellom fru Ås sin leilighet og slagsmålet som utspant seg på gaten, for å bedømme sikten og distansen.

De som har fått opplysninger plikter å overvære taushetsplikten overfor andre som ikke har rett til slik informasjon, for på den måten å sikre at vitnets identitet ikke blir kjent, se § 130a femte ledd. Bestemmelsen henviser til tredje ledd, noe som er en skrivefeil da rett henvisning er til fjerde ledd. Feilen skyldes en forskyvning av leddene under Stortingets behandling av Ot.prp. nr. 40 (1999-2000). Tjenestemenn i politiet som har fått opplysninger om identiteten til vitnet har også taushetsplikt, jf fjerde ledd *in fine*. Det er straffbart å bryte taushetsplikten, jf strl. § 121. Taushetsplikten varer selv om retten avslår begjæring om anonym vitneførsel, men faller bort dersom det er klart at påtalemyndigheten vil føre vitnet under full identitet etter § 130, se § 130a femte ledd annet punktum. Regelen er utformet av hensyn til å beskytte vitnet. Hvis vitnets identitet blir bekjentgjort selv om vitnet ikke fikk forklart seg anonymt for

---

⁹¹ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 114-115

⁹² Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 116

retten, kan det være fare for at vitnet til tross for ingen vitneførsel likevel blir utsatt for vold eller trusler om vold.

Av hensyn til siktede og hans forsvar kan forsvareren føre vitnet selv om påtalemyndigheten ikke gjør det, hvis han eller siktede har fått kjennskap til vitnets identitet på annen måte enn gjennom rettens behandling av begjæring om anonym vitneførsel.⁹³ På grunn av forsvarerens taushetsplikt kan det her nevnes at det i praksis knytter seg problemer til gjennomføringen av informasjonsskillet.

4.6 Mulige anonymiseringstiltak

Paragraf 130a skiller mellom tre ulike måter man kan beskytte vitnets identitet på under domstolbehandlingen. Andre tiltak som fremkommer andre steder i loven er allerede nevnt. Etter § 130a kan man for det første unnlate å opplyse om vitnets navn, jf tredje ledd bokstav a. For det andre kan man la være gi andre opplysninger som er av betydning for saken, og som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, jf bokstav b. Det være seg informasjon om fødselsdato, arbeidssted eller bosted.⁹⁴ Og for det tredje kan det settes i verk fysiske eller tekniske tiltak for å holde vitnets identitet hemmelig, jf bokstav c, som for eksempel stemmefordreining, bruk av skjerm eller utkledning.⁹⁵ Rettens medlemmer, forsvareren og aktoratet bør observere vitnet under avgivelsen av vitneprovet. Hvis skjerm benyttes kan den plasseres slik at de har øyekontakt med vitnet, mens siktede ikke ser ham. Et annet teknisk tiltak som kan anvendes er fjernavhør av vitnet. Departementet har imidlertid uttalt i forarbeidene at de ikke ønsker å utvide adgangen til vitneførsel via fjernavhør etter § 109a.⁹⁶ I fjernavhørsforskriften⁹⁷ står det i § 2 andre punktum at ”fjernavhør av vitne som er av avgjørende betydning for sakens opplysning, bør så vidt mulig unngås”. Selv om retten kommuniserer direkte med vitnet, er vitnebeviset ikke like umiddelbart som hvis vitnet er tilstede selv.

---

⁹³ Bjerke I side 529

⁹⁴ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 115

⁹⁵ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 115

⁹⁶ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 41

⁹⁷ For nærmere om vilkårene for fjernavhør, se forskrift 8. november 1991 nr 727 om fjernavhør av vitner og sakkyndige i straffesaker (fjernavhørsforskriften)

Tiltakene kan kombineres eller anvendes hver for seg, jf ordlyden ”kan gå ut på en eller flere av følgende tiltak”. Variasjonsmulighetene er derfor mange og graden av anonymitet blir forskjellig. Det er eksempelvis sjeldent det er tilstrekkelig å holde vitnets navn skjult. Ofte må andre opplysninger som for eksempel adressen og arbeidsstedet, også hemmeligholdes for at anonymiseringen skal ha noe for seg. På den andre siden kan man tenke seg at et vitne med et svært vanlig norsk navn kan oppgi navnet sitt eller navnet til arbeidsplassen som har mange ansatte, men ikke vise ansiktet og fortelle andre opplysninger om seg selv. For en polititjenestemann som har drevet skjult etterforskning kan det imidlertid være tilstrekkelig at navn og andre personopplysninger holdes skjult, men at ansiktet vises.

Det kan oppstå praktiske problemer under gjennomføringen av anonym vitneførsel. Mange rettslokaler er gamle og ikke tilrettelagt for utradisjonell vitneførsel. Man kan derfor risikere at vitnet og siktede støter på hverandre fordi det verken finnes noen snikveier ut som vitnet kan benytte seg av, og heller ingen atskilte venterom.

5. Vilkår i § 234a for anonym vitneførsel under etterforskning av straffesaker

5.1 Generelt om vilkårene i § 234a

Mens formålet med vitnebeskyttelse under domstolsbehandlingen er å forhindre at identiteten til vitnet blir kjent for siktede eller andre som kommer med trusler, er ikke behovet like fremtredende under etterforskningen av saken. Verken mistenkte eller forsvareren har rett til å være tilstede under vitneavhøret. I tillegg har mistenkte og forsvareren begrensede rettigheter til dokumentinnsyn på dette stadiet av straffesaken, se § 242 annet ledd. Der påtalemyndigheten ønsker å bruke vitneforklaringen som bevis under straffesaken, enten ved opplesning av politiforklaringen etter § 297 eller ved bruk av tvangsmidler eller varetektfengsling, kan beviset anvendes hvis vilkårene for anonym vitneførsel er oppfylte, se § 234a fjerde ledd første punktum.⁹⁸

Vilkårene i § 234a er i det vesentligste de samme som for vitnebeskyttelse under hovedforhandling og rettslig avhør under etterforskning jf § 130a. Henvisningen i tredje ledd til § 130a tredje, fjerde og sjette ledd er imidlertid feil, da rett henvisning er til fjerde, femte og sjuende ledd. Det samme gjelder henvisningen i fjerde ledd annet punktum. Det er retten som avgjør ved kjennelse om vitnet kan forklare seg anonymt til politiet, jf § 234a første ledd første punktum, og skjer etter begjæring fra politimesteren. Kongen har gjennom forskrift gitt nærmere regler for blant annet oppbevaring av opplysningene, se femte ledd. Opplysningene som skal hemmeligholdes skal behandles og oppbevares etter reglene i beskyttelsesinstruksen på samme måte som dokumenter med beskyttelsesgrad ”STRENGT FORTROLIG”, se påtaleinstruksen § 8A-1 som ble tatt inn ved forskrift 6. juli 2001 nr 761.

Anonymiseringsadgangen gjelder både informanter og kilder, og andre vitner. Bestemmelsen er pedagogisk oppbygd, da kilder og informanter også går under betegnelsen vitner. Rettighetene er imidlertid de samme for begge grupperingene.

---

⁹⁸ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 117

5.2 Beskyttelse av informanter, kilder og andre vitner

Før reglene om anonym vitneførsel trådte i kraft i 2001 kunne et politivitne fritas for å oppgi informantens navn, dersom det ville utsette informanten for vesentlig velferdstap hvis identiteten ble kjent, jf Rt. 1992 side 1691 (kjm.utv) og Rt. 1998 side 2001. Dette ble basert på en utvidende tolkning av § 123 første ledd annet punktum. I mange saker er politiet avhengige av opplysninger fra kilder under etterforskningen. Spesielt gjelder dette for å avdekke organisert kriminalitet. De kriminelle nettverkene er velutviklede, og skyr ingen midler for å beskytte interessene sine. Det er et økende problem at informanter utsettes for trusler og bruk av vold.⁹⁹

I dag kan polititjenestemenn som avgir forklaring for retten holde opplysninger om informanten eller kilden skjult med hjemmel i § 234a annet ledd bokstav a, jf § 130a. Påtalemyndigheten kan heller ikke tvinges til å legge frem dokumenter som vil avsløre opplysninger om informanten eller kilden, jf § 292 tredje ledd. Andre ordinære vitner har også anledning til å vitne anonymt under politiets utenrettslige etterforskning av saken, jf § 234a annet ledd bokstav b jf § 130a.

---

⁹⁹ Ot.prp. nr. 24 (2002-2003) side 9

6. Forholdet til praksis fra Den europeiske menneskerettsdomstol

6.1 Gjennomgang av dommer fra EMD

Det finnes ingen menneskerettslige problemer ved å tillate bruk av anonyme vitner under etterforskningen av straffesaken. Derimot finnes det mange EMD-dommer som viser at det kan være problematisk å tillate anvendelse av anonym vitneførsel til domfellelse. I det følgende vil et utsnitt av disse bli gjennomgått for å gi en pekepinn på hvilke vilkår som oppstilles for at anvendelsen av beviset ikke skal være i strid med EMK art. 6 og kravet til rettferdig rettergang. EMD har behandlet saker som både gjelder ordinære vitner og politietterforskere som har avgitt forklaring anonymt.

Den første saken der EMD tok stilling til om vitneavklaringen som var avgitt anonymt var i samsvar med EMK er Kostovski-saken.¹⁰⁰ EMD kom til at det forelå brudd på EMK art. 6 nr. 1 sammenholdt med nr. 3 bokstav d. I 1982 hadde 3 maskerte menn utført et væpnet ran. To anonyme vitner avga detaljerte forklaringer til politiet, som på sin side kjente til vitnenes identitet. Det ene vitnet ble avhørt ved to anledninger av to forhørsdommere som ikke kjente til identiteten. Man anså frykten for represalier som velbegrunnet. I det siste rettsmøte fikk forsvarerne anledning til å stille skriftlige spørsmål til vitnet. Kun 2 av i alt 14 spørsmål ble besvart, da resterende spørsmål kunne røpe identiteten hans. Under hovedforhandlingen i første- og ankeinstans ble vitnene ikke innkalt til tross for at forklaringene var sentrale bevis i saken, og Kostovski ble dømt til 6 års fengsel.

EMD bygde sin begrunnelse på at forsvarerne verken hadde anledning til å stille spørsmål direkte til vitnene eller de som hadde avhørt vitnene. Når vitnene ikke møtte, medførte det at retten ikke hadde hatt mulighet til å danne seg et selvstendig inntrykk av troverdigheten, og det var også generelt små muligheter til å vurdere om vitnene var forutinntatte eller fiendtlige siden de hadde besvart så få spørsmål (avsnitt 42). Samlet sett var manglende forsvarsmuligheter ikke tilstrekkelig balansert opp mot prosessen i straffesaksbehandlingen (avsnitt 43).

---

¹⁰⁰ EMDs dom 20. november 1989 *Kostovski mot Nederland*

I Windisch-saken¹⁰¹ fra 1990 kom EMD også frem til at det forelå krenkelse av EMK art. 6 nr. 1 og nr. 3 bokstav d. Saken gjaldt et innbruddstyveri på en kafé som Windisch ble dømt til 3 års fengsel for. To kvinnelige vitner meldte seg til politiet og fortalte at de hadde sett to personer forlate stedet i en minibuss. Vitnene ble lovet anonymitet av politiet grunnet frykt for represalier, og skulle derfor ikke behøve å vitne i rettsaken. Ved hjelp av fotografier identifiserte de Windisch som en av personene. De pekte også ut Windisch gjennom en skjult konfrontasjon.

EMD påpekte i sin begrunnelse - på samme måte som i Kostovski-saken - at det ikke forelå noen reell eksaminasjonsmuligheter, da verken tiltalte selv, forsvareren eller retten hadde hatt mulighet til å stille spørsmål til vitnene (avsnitt 27). På grunn av dette hadde verken forsvaret eller retten mulighet til å prøve vitnenes pålitelighet og troverdighet (avsnitt 28 og 29). I tillegg påpekte EMD at vitneobservasjonene hadde vært sentrale bevis i straffesaken (avsnitt 31).

For saker vedrørende tilfeldigheitsvitner som forklarer seg anonymt nevnes til slutt Doorson-saken¹⁰² fra 1996. Her kom domstolen enstemmig til at det ikke forelå brudd på EMK art. 6 nr. 1 og nr. 3 bokstav d, og herunder kravet til rettferdig rettergang. Doorson var dømt for narkotikahandel med fengsel i 15 måneder. Mot han vitnet 6 anonyme vitner og to ordinære vitner i førsteinstans. I ankeinstansen ble to av de anonyme vitnene avhørt. Dommeren anså disse to vitnene for å være troverdige og behovet for anonymitet for å være velbegrunnet. Tiltaltes advokat var tilstede, men kjente ikke til identiteten til vitnene. Det ble stilt spørsmål som ikke avslørte identitet. Dommen ble opprettholdt og til grunn lå blant annet 4 vitneutsagn, hvor av 2 var avgitt anonymt.

EMD fastslo at EMK og prinsippet om rettferdig rettergang ikke automatisk utelukker bruk av anonyme vitner som bevis under hovedforhandling. Det er ved alvorlig kriminalitet at anonym vitneførsel kan være aktuelt. Man må balansere forsvarets interesser opp mot vitnene og ofrenes interesser, og sørge for tilstrekkelig motvekt ved at tiltaltes rett til forsvar blir tilfredsstillende kompensert i rettegangen (avsnitt 72). Selv om det ikke forelå konkrete trusler fra domfelte mot vitnene, var begrunnelsen for å tillate anonymitet velbegrunnet. Vitnene

---

¹⁰¹ EMDs dom 27. september 1990 *Windisch mot Østerrike*

¹⁰² EMDs dom 26. mars 1996 *Doorson mot Nederland*

hadde tidligere blitt truet, og det ble vektlagt at narkotikahandlere generelt ofte truer personer som vitner mot dem (avsnitt 71). Videre la de vekt på at forsvareren hadde stilt spørsmål til de anonyme vitnene i ankeinstansen, og at avhørsdommeren hadde kjent til vitnenes identitet (avsnitt 73). Gjennom rapport fra avhørsdommeren hadde retten kunnet trekke slutninger om vitnenes pålitelighet. I tillegg var de anonyme vitneforklaringene ikke de eneste eller avgjørende bevisene i saken (avsnitt 76).

Året etter Doorson-saken ble en ny sak om anonym vitneførsel avsagt i EMD. I Van Mechelen-saken¹⁰³ ble 4 personer dømt for væpnet ran og forsøk på drap av polititjenestemenn. Elleve polititjenestemenn hadde avgitt forklaring anonymt til en avhørsdommer som kjente identiteten, og polititjenestemennene hadde ikke møtt til hovedforhandlingene. Begrunnelse for å ikke oppgi identiteten var frykten for trusler overfor familien, samt hensynet til fremtidige operasjoner.

EMD kom fram til at rettergangen etter en samlet vurdering ikke hadde vært rettferdig, og konstaterte brudd på EMK art. 6. Domstolene henviste til interesservurderingen som måtte tas (avsnitt 62), og la til grunn polititjenestemennenes posisjon ved avgivelse av forklaring var annerledes enn for andre upartiske vitner ("disinterested witness or a victim"). Ettersom polititjenestemenn ofte har tilknytning til statlig myndighet og avgivelse av vitneprov er en del av arbeidsoppgavene, bør bruk av anonymitet forbeholdes spesielle tilfeller (avsnitt 56). Retten presiserte imidlertid at det kan være legitimt å anvende anonym vitneførsel for polititjenestemenn som driver skjult etterforskning, eller som ønsker å holde identiteten skjult av hensyn til ham selv eller familien.

I interessevurderingen la EMD vekt på at forsvarerne kun hadde oppholdt seg i et tilstøtende rom og manglet mulighet til å stille spørsmål og teste vitnets troverdighet (avsnitt 59). I tillegg mente retten at polititjenestemennene kunne vært tilstede under hovedforhandlingene, og heller benyttet mindre omfattende anonymiseringstiltak som eksempelvis utkledning eller sminke (avsnitt 60). Videre mente retten at frykten for represalier ikke var tilstrekkelig underbygget, da anonymiteten kun ble begrunnet ut fra kriminalitetens alvorlighet (avsnitt 61). I tillegg hadde et sivilt vitne i saken forklart seg uten å være anonymt, og hadde ikke

---

¹⁰³ EMDs dom 18. mars 1997 *Van Mechelen mot Nederland*

påstått å ha blitt truet av tiltalte (avsnitt 61). Domfellelsen var i avgjørende grad basert forklaringer fra de anonyme vitnene.

6.2 Oppsummering

Oppsummeringsvis ser vi at EMD i sin vurdering av om EMK art 6. er krenket, vektlegger om hensynet til vitnebeskyttelse på den ene siden og hensynet til siktede og hans innskrenkende mulighet til å forsvare seg på den andre siden, er velbalansert. Dette skjer etter en helhetsvurdering. Siktede eller hans forsvarer må ha adgang til å være tilstede og stille spørsmål til vitnet, og retten må ha mulighet til å danne seg inntrykk av troverdigheten. Vitnet behøver imidlertid ikke svare på spørsmål som kan avsløre identiteten. Enkelte land, som eksempelvis Nederland, har en undersøkelsesdommer som foretar rettslige avhør for å vurdere vitnets troverdighet. Dommeren(e) bør vite identiteten til vitnet for å vurdere dets troverdighet og pålitelighet. Videre må det anonyme vitnebeviset ikke være det eneste eller hovedsakelige beviset i saken, og hvis vitnet kan møte eksempelvis utkledd og sminket under hovedforhandlingen, skal dette gjennomføres fremfor at vitneforklaringen leses opp. Dette kan også karakteriseres som et forholdsmessighetsprinsipp, der arten og graden av anonymitet har betydning.

Gjennomgangen av rettspraksis tilknyttet EMK art. 6 viser at de norske reglene om anonym vitneførsel er i overensstemmelse med kravene som stilles gjennom praksis fra EMD. I forhold til vilkåret i § 130a annet ledd om at anonymiteten ikke må medføre vesentlige betenkeligheter av hensyn til siktedes forsvar, kan man imidlertid stille spørsmålstegn ved om det ikke vil medføre krenkelse dersom man tillater unntaksvis benyttelse av anonyme sentrale vitner slik lovgiver skisserer. I Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) står det følgende på side 115:

”Ofte vil anonym vitneførsel medføre vesentlige betenkeligheter av hensyn til den siktedes forsvar hvis vitneprovet er av avgjørende betydning for sakens utfall. Den europeiske menneskerettsdomstol har lagt stor vekt på dette momentet. Men det vil trolig ikke alltid være slik at det medfører vesentlige betenkeligheter at et så sentralt vitne forklarer seg anonymt. Unntak kan tenkes hvis det er stor grad av sikkerhet for at vitnet ikke kjenner den tiltalte eller på annen måte har motiver for å forklare seg uriktig.”

7. Avsluttende merknader

7.1 Anonym vitneførsel i praksis

Det anonymiseringstiltaket som har blitt praktisert flest ganger i Norge siden reglene ble innført for 7 år siden, er at siktede befinner seg i et tilstøtende rom med lydoverføring, mens vitnet forklarer seg.¹⁰⁴ Frem til i dag har imidlertid §§ 234a og 130a blitt brukt ved svært få anledninger, noe det finnes flere sammensatte grunner til. Det er problematisk når mange aktører i straffesaken får vite om identiteten til vitnet. Både polititjenestemenn som har bidratt i etterforskningen av straffesaken, aktoratet, forsvarer, fagdommere, meddommere i tingretten og lagrettemedlemmer i lagmannsretten kjenner siktedes rette identitet. På tross av taushetsplikten er risikoen for lekkasje stor. Ofte er det ikke bare én siktet og én forsvarer i straffesaken, men flere siktede og flere forsvarere i samme rettssak. Det er også et problem at norske rettsbygninger ikke er tilrettelagt for anonym vitneførsel. Eksempelvis er det vanskelig å fysisk føre et vitne som siktede ikke skal se ansiktet til, ut og inn av rettsbygningen, og det finnes som oftest intet separat venterom der vitnet kan oppholde seg.

7.2 De lege ferenda-betraktninger

Et grep som kan gjøres for at anonym vitneførsel skal bli mer anvendelig i straffesaker, er at færre aktører får vite vitnets rette identitet. Under høringsrunden hadde mange instanser synspunkter vedrørende dette. Det var enighet om at rettens faglige dommere og aktor må kjenne vitnets rette identitet, og departementet videreførte synspunktet.¹⁰⁵ Derimot var det uenighet knyttet til om opplysningene burde hemmeligholdes overfor lekdommerne og siktedes forsvarer på lik linje som overfor siktede selv, eller om de burde få samme informasjon som aktor og fagdommer(ne).

Når det gjelder lekdommerne har de ofte en mindre aktiv rolle i utspørringsfasen av vitnene enn fagdommer, og de har ikke tilsvarende erfaring som fagdommer med å hemmeligholde taushetsbelagte opplysninger.¹⁰⁶ Det er dessuten grunn til å tro at lekdommerne i større grad

---

¹⁰⁴ De praktiske opplysningene er innhentet i telefonsamtale med statsadvokat Per Egil Volledal ved Oslo Statsadvokatembeter onsdag 12. november 2008

¹⁰⁵ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 42

¹⁰⁶ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 42

vil utsettes for represalier og trusler fra siktede hvis de får vite vitnets identitet, enn situasjonen er for fagdommer. Selv om dette ikke er et utpreget problem i dagens samfunn kan økende internasjonalisering og ”hardere” miljøer øke omfanget over tid. På den andre siden taler hensynet til likebehandling og likeverdighet av dommerne for at samtlige skal få de samme opplysninger.¹⁰⁷ I tillegg vektlegger EMD i en rekke dommer at rettens medlemmer eller en undersøkelsesdommer må få vite vitnets identitet for å avgjøre dets troverdighet og pålitelighet, for å ikke opptre i strid med EMK art. 6.¹⁰⁸ Etersom lekdommerne deltar i både skyld- og straffespørsmålet er det derfor av stor betydning at også de får vite vitnets rette identitet.

Forsvareren kan ulikt de andre aktørene velge om han vil ha opplysninger om vitnets identitet eller ikke. Høringsinstansene var delte i synet på om forsvareren skulle få adgang til opplysninger om vitnet. Som motargument ble det blant annet fremhevet at risikoen for at forsvareren opptre i strid med taushetsplikten vil være tilstede, og på grunn av prinsippet om fritt forsvarervalg vil man aldri være sikker på om forsvareren er pålitelig.¹⁰⁹ På den andre siden ble det påpekt at EMD i flere saker har lagt utslagsgivende vekt på at forsvareren kjenner vitnets identitet.¹¹⁰ Dersom man ikke tillot at forsvareren kjente vitnets identitet, ville det være større fare for brudd på EMK art. 6.

Selv om reglene slik de er utformet gjør det vanskelig for aktoriet å praktisere anonym vitneførsel, mener jeg lovgiver i sin vurdering og argumentasjon har foretatt riktige valg i forhold til hvem som skal kjenne til vitnets identitet. Imidlertid mener jeg man kan stille spørsmål ved om anonym vitneførsel burde vært innført i Norge. Lovgiver har gjennom innføringen av reglene implisitt klargjort at selv om kontradiksjonsprinsippet og andre prinsipper som skal styrke siktedes rettssikkerhet innskrenkes, er de bestemte på at anonym vitneførsel er en forsvarlig ordning for sakstypene som oppstilles i § 130a, dersom resterende vilkår er oppfylt. Hensynet til vitnebeskyttelse og hensynet til gjenbruk av politietterforskere veier i så måte tyngre enn hensyn og prinsipper som taler mot.

Denne vektingen mener jeg ikke nødvendigvis er riktig, siden anonymitet gjør store innhugg i prinsipper som er viktige rettsikkerhetsgarantier for siktede. I tillegg ble det før innføringen i

---

¹⁰⁷ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 42

¹⁰⁸ EMDs dom 20. november 1989 *Kostovski mot Nederland*

¹⁰⁹ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 43-44

¹¹⁰ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) side 43

2001 forespeilet at behovet for anonyme vitneforklaringer ved alvorlig kriminalitet ikke var tilstede, og at reglene var overflødige. Etersom anonym vitneførsel kun har blitt anvendt noen få ganger, ser prognosen ut til å holde mål.

Selv om man kan være kritisk til innføringen av anonym vitneførsel må bildet likevel nyanseres. Man må ha i mente at rettssikkerhetsbegrepet ikke er forbeholdt siktede, og at en del av vitnets rettssikkerhet er å føle seg trygg ved avgivelse av vitneforklaring. I den grad man ikke tillater anonymitet av bekvemmelighetsgrunner, men opprettholder anonym vitneførsel som et snevert unntak fra hovedregelen om full anonymitet, mener jeg reglene bør opprettholdes. Man kan vanskelig være uenig i at rettsstaten Norge må gjøre tiltak for å bekjempe en stadig økende kriminalitetsutvikling.

8 Litteraturliste

8.1 Lover

- Lov 22. mai 1902 nr 10 om almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven eller strl.)
- Lov 13. august 1915 nr 5 om domstolene (domstolloven eller dstl.)
- Lov 22. mai 1981 nr 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven eller strpl.)
- Lov 2. juni 1989 nr 27 om omsetning av alkoholholdig drikk m.v. (alkoholloven eller alkhl.)
- Lov 30. april 1993 nr 40 om registrert partnerskap (partnerskapsloven eller partnl.)
- Lov 21. mai 1999 nr 30 om styrkning av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven eller mrl.)

8.2 Dansk lov

- Lov 20. juni 2008 nr 1069 Retsplejeloven

8.3 Konvensjoner

- Lov 4. november 1950 nr 00 om konvensjon om beskyttelse av menneskerettigheter og de grunnleggende friheter

8.4 Forarbeider

- Innst. O. nr. 78 (1999-2000) Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven m.v. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier m.v)
- Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaken mot trusler og represalier mv)
- Ot.prp. nr. 24 (2002-2003) Om lov om endringer i straffeprosessloven mv (begrensinger i adgangen til dokumentinnsyn og bevisførsel)
- Ot.prp. nr. 55 (1997-1998) Om lov om endringer i rettergangslovene m.m (kildevern og offentlighet i rettspleien)
- Ot.prp. nr. 4 (1994-1995) Om lov om endringer i straffeloven m.
- Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) Rettergangsmåten i straffesaker (straffesakloven)
- Mary-Ann Hedlunds utredning om anonyme vitner som er inntatt som vedlegg 1 i Ot.prp. nr 40 (1999-2000) Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaken mot trusler og represalier mv), fra side 125-155
- NOU 1997:15 Etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet

8.5 Forskrifter

- Forskrift 28. juni 1985 nr 1679 om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen)
- Forskrift 6. juni 2001 nr 759 om oppbevaring ved domstolene av dokumenter i saker med anonym vitneførsel

- Forskrift 8. november 1991 nr 727 om fjernavhør av vitner og sakkyndige i straffesaker (fjernavhørsforskriften)

8.6 Høyesterettspraksis

- Rt. 1977 side 799
- Rt. 1991 side 616
- Rt. 1992 side 1691 (kjm.utv.)
- Rt. 1997 side 869 (kjm.utv.)
- Rt. 1998 side 2001

8.7 Rettspraksis fra Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD)

- EMDs dom 27. juni 1968 *Neumeister mot Østerrike*
- EMDs dom 20. november 1989 *Kostovski mot Nederland*
- EMDs dom 27. september 1990 *Windisch mot Østerrike*
- EMDs dom 26. mars 1996 *Doorson mot Nederland*
- EMDs dom 18. mars 1997 *Van Mechelen mot Nederland*
- EMDs dom 29. mai 1997 *Georgiadis mot Hellas*

8.8 Bøker

- Aal, Jørgen, *Rettergang og menneskerettigheter* (Bergen 1995)
- Andenæs, Johs., *Norsk straffeprosess*, bind 1, 3. opplag (Oslo 2005)
- Auglend, Ragnar L., Henry John Mæland og Knut Røsandhaug; *Politirett*, 2. utgave 1. opplag (Oslo 2004).
- Backer, Inge Lorange, *Innføring i naturressurs- og miljørett*, 4. utgave, 2. opplag (Oslo 2004)
- Bjerke, Hans Kristian og Erik Keiserud, *Straffeprosessloven kommentarutgave bind I og bind II*, 3. utgave (Oslo 2001)
- Bukh, Marianne Holgaard, *Modavhøring av vidner - Menneskeretlige krav til straffeprosessen*, 1. utgave, 1. opplag (København 1998)
- Eckhoff, Torstein, *Rettskildelære*, 5. utgave ved Jan E. Helgesen (Oslo 2001)
- Eckhoff, Torstein og Eivind Smith, *Forvaltningsrett*, 8. utgave (Oslo 2006)
- Jochimsen, Jørgen, *Anonyme vidner og hemmelige agenter*; 1. utgave 1. opplag, (København 2003)
- Jebens, Sverre Erik, *Menneskerettigheter i straffeprosessen* (Oslo 2004)
- Matningsdal, Magnus, *Siktedes rett til å eksaminere vitner* (Bergen 2007)
- Møse, Erik, *Menneskerettigheter*, 1. utgave 2002, 3. opplag 2004 (Oslo 2002)
- Nygaard, Nils, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. utgave (Oslo 2004)
- Skoghøy, Jens Edvin A., *Tvistemål*, 2. utgave (Oslo 2001)

8.9 Rekommandasjoner

- Europarådets rekommandasjon No. R. (97) 13 om trusler mot vitner og retten til forsvar

8.10 Artikler

- Wang, Per, ”Advokater er tvilende til bruk av anonyme vitner”, Advokatbladet nr 2 for 2000, Oslo, side 5-7

8.11 Nettartikler

- <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1429472.ece>
- <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=519621>
- <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=527319>
- <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=500646>
- <http://www.dagbladet.no/tekstarkiv/artikkel.php?id=5001990015975&tag=item&word=s=Gunnar%3BLarsen%3BGunnar+Larsen>

8.12 Spesialoppgave

- Johnsrud, Kristin, *Anonyme vitner – særlig om vitnets behov for beskyttelse i forhold til siktedes rett til dokumentinnsyn* (Oslo 2006)